

บทที่ ๒

ทฤษฎีเจตสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาถึงความหมายของทฤษฎีเจตสิก ลักษณะ ๔ ประการของทฤษฎีประเภทของทฤษฎี ธรรมที่มีความสัมพันธ์กับทฤษฎี ฐานแห่งทฤษฎี ๘ ประการและโทษของทฤษฎีโดยจะศึกษาในพรหมชาลสูตรเป็นหลัก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของทฤษฎีเจตสิก

คำว่าทฤษฎีเจตสิกกับมิจฉาทฤษฎีมีความหมายเหมือนกันคือ ความเห็นผิด และยึดถือผิด เห็นไม่ตรงตามสภาวะที่เป็นจริง ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ในพระไตรปิฎกพบคำว่ามิจฉาทฤษฎีหลายแห่ง ส่วนคำว่าทฤษฎีเจตสิกพบปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา อย่างไรก็ตามทั้ง ๒ คำนี้มีความหมายเหมือนกัน ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกปรากฏคำว่ามิจฉาทฤษฎีหมายถึง “ความเห็นว่าทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงที่เซ่นสรวงแล้วไม่มีผล ผลวิบากที่ทำได้และทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลกนี้”^๑

ในอภิธัมมัตถสังคหะได้ให้ความหมายของ ทฤษฎีเจตสิก คือธรรมชาติที่เห็นผิด ละสภาวะตามเป็นจริงแห่งอารมณ์ ยึดถือตามความไม่จริง^๒

ในคัมภีร์อภิธัมมมาตารปรากฏข้อความเกี่ยวกับ มิจฉาทฤษฎี ดังนี้ “มิจฉาทฤษฎี เพราะอรรถว่าเป็นเหตุให้เห็นผิดหรือเห็นผิดเอง หรือว่ามิจฉาทฤษฎี นั่นก็คือสักว่าความหลงผิดนั้นแล”^๓

ในอรรถกถาธัมมสังคณีปรากฏข้อความเกี่ยวกับมิจฉาทฤษฎีดังนี้ “มีความเห็นไม่ตรงตามสภาวะ ความเห็นไม่ตรงตามเป็นจริง เพราะยึดมาผิด เพราะเป็นความเห็นที่บัณฑิตรังเกียจเพราะไม่ก่อประโยชน์”^๔

^๑ ม.อ. (ไทย) ๑๔ / ๑๓๖ / ๑๗๕.

^๒ พระอนุรุทธาจารย์, อภิธัมมัตถสังคหะ, แปลโดยมูลนิธิภูมิพล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

^๓ พระพุทธทศตมหาเถระ, อภิธัมมมาตาร, แปลโดยประชุม เรื่องวารี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๕๐.

^๔ อภิ.สง.อ. (บาลี) ๒ / ๓๖๕ / ๓๐๕.

ในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับทิวฏฐิดังนี้ “ทิวฏฐิ มีความยึดมั่นอย่างผิดๆว่า นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเปล่า ทิวฏฐิจะสภาวะตามเป็นจริง ย่อมยึดถือโดยความไม่เป็นจริง”^๕

ในปรมัตถโชติกะปรากฏข้อความเกี่ยวกับทิวฏฐิว่า “ธรรมชาติที่มีความเห็นผิดในอารมณ์”^๖ นอกจากนั้นยังอธิบายถึง สักกายทิวฏฐิ ว่าหมายถึง มีความเห็นผิดว่าชั้นของตน เป็น และ ไม่บรรลุปะ เป็น พระโสดาบันหรืออริยบุคคล^๗

ดังนั้นทิวฏฐิเจตสิกและมิจฉาทิวฏฐิมีความหมายอย่างเดียวกัน คือมีสภาพที่เห็นผิด และยึดถือตามที่เห็นผิดนั้นทำให้เป็นบุคคลไม่มีหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิต มองว่าบิดามารดาเป็นผู้ที่ไม่มีบุญคุณ ไม่ควรตอบแทนบุญคุณ

๒.๒ ลักษณะ ๔ ประการของทิวฏฐิเจตสิก

๑. มีความยึดมั่นโดยไม่ทำความเข้าใจให้่องแท้งเป็นลักษณะ หมายถึง ความเห็นผิดยึดมั่นในสิ่งที่ผิด ที่ขาดปัญญาเจตสิก ไม่รู้ตามความเป็นจริง เป็นลักษณะ

๒. มีความถือผิดไปจากสภาพความเป็นกิจ หมายถึง ถือผิด เห็นผิดจากสภาวะธรรมที่เป็นจริงเป็นหน้าที่

๓. มีความยึดถือผิดๆเป็นผลปรากฏ หมายถึง อาการที่เกิด โดยยึดถือเอาความเห็นที่ผิด อาการที่แสดงออกเป็นอาการที่ปรากฏ

๔. มีความไม่ยอมเห็นพระอริยะเป็นเหตุไถ่ หมายถึง ไม่ยอมยกพบ ไม่ยอมเห็นบุคคลที่บรรลุนิพพานขึ้นโสดาบันขึ้นไปเป็นเหตุไถ่^๘

๒.๓ ประเภทของทิวฏฐิเจตสิก

จากการศึกษาทิวฏฐิเจตสิกแล้วพบว่าทิวฏฐิที่แสดงในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นปรากฏเป็นกลุ่มเป็นประเภท จัดตามสภาวะที่แสดงผ่านบุคคลในการดำเนินชีวิต การถกเถียงกันในเรื่องปรัชญา ศาสนา การสอนของเจ้าลัทธิต่างๆที่เป็นบุคคลร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเจ้าลัทธิเหล่านั้นได้แสดงออกถึงความเลื่อมใสที่มีต่อทิวฏฐิของตน สอนลูกศิษย์หรือประชาชนในสมัยนั้นให้เชื่อตาม

^๕ พระอนุรุทธาจารย์, อภิธัมมัตถภาวินีฎีกา, แปลโดยมูลนิธิภูมิพล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๕.

^๖ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒-๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรุงเทพเวชสาร, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓.

^๗ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรุปัตถนินิสสยะ (หลักสูตรชั้นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๑), หน้า ๖๖ - ๖๘.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

แนวความคิดของตนดั่งนั้นแนวความคิดที่เรียกว่าเป็นทฤษฎีเจตสิกหรือมิจฉาทฤษฎีจึงมีร่องรอยปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ดังนี้

๑. ทฤษฎี ๒ ประเภท

การแบ่งทฤษฎีออกเป็น ๒ ประเภทนี้แบ่งตามสถานะที่เป็นจริงที่เป็นไปในทุกยุคทุกสมัยซึ่งคนบางส่วนมีแนวคิดหลักๆ ๒ แนวคิด ก็คือแนวคิดเลือกข้างโดยเลือกข้างใดข้างหนึ่งจึงแสดงออกถึงความเลื่อมใสในแนวคิดที่ตนชอบ ซึ่งเป็นแนวคิดที่สุดขั้วมี ๒ ประเภท

(๑) สัสสตทฤษฎี (ความเห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยง)

(๒) อุกฺเขททฤษฎี (ความเห็นว่า อัตตาขาดสูญ)^๙ โดยมีรายละเอียดของทฤษฎีทั้ง ๒ ประเภทนี้ดังต่อไปนี้

๑. สัสสตทฤษฎี ประกอบมาจากคำสองคำ คือ สัสสตะ แปลว่า เที่ยงแน่นอน มั่นคง ยั่งยืน คงที่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และทฤษฎีแปลว่า ความเห็น ดังนั้นสัสสตทฤษฎีจึงแปลว่า ความเห็นว่าเที่ยง หมายความว่า ความเห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยง คงอยู่ตลอดไป

๒. อุกฺเขททฤษฎี ประกอบมาจากคำ ๒ คำคือ อุกฺเขทะ แปลว่า ขาดสูญ และทฤษฎีแปลว่า ความเห็น เพราะฉะนั้น อุกฺเขททฤษฎี จึงหมายความว่า ความเห็นว่าขาดสูญ กล่าวคือเห็นว่าหลังจากตาย อัตตาและโลกจักพินาศสูญหมดสิ้นไป ไม่มีการเกิดอีก

๒. ทฤษฎีมี ๓ ประเภท

นัตถิกทฤษฎี (ความเห็นว่าไม่มี) อภิริยทฤษฎี (ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ) อเหตุกทฤษฎี (ความเห็นว่าไม่มีเหตุปัจจัย)^{๑๐} บรรดาความเห็นผิดเหล่านี้ แยกอธิบายแต่ละประเภทได้ดังนี้

๑. นัตถิกทฤษฎี ประกอบมาจากคำ ๒ คำ คือ นัตถิ แปลว่า ไม่มี ทฤษฎี แปลว่าความเห็น เพราะฉะนั้น คำนี้ จึงแปลว่า ความเห็นว่าไม่มี หมายความว่า ความเห็นว่าสิ่งที่ทำแล้วไม่มีผลย้อนกลับ เป็นความเห็นที่ปฏิเสธผลของการกระทำ

๒. อเหตุกทฤษฎี ประกอบมาจากคำ ๒ คำ คืออเหตุกะ แปลว่า ไม่มีเหตุ หรือ ไม่มีปัจจัย คือปราศจากเหตุและเงื่อนไข และทฤษฎีแปลว่าความเห็น เพราะฉะนั้น คำนี้จึงแปลว่า ความเห็นว่าไม่มีเหตุปัจจัย กล่าวคือ เห็นว่า ความสุข ความทุกข์และความบริสุทธิ์ ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้นเองด้วยความบังเอิญเมื่อถึงเวลา

๓. อภิริยทฤษฎี ประกอบมาจากคำ ๒ คำ คือ อภิริยะ แปลว่า ไม่เป็นอันทำ และทฤษฎีแปลว่า ความเห็น เพราะฉะนั้น คำนี้ จึงแปลว่า ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๔๒ / ๑๓๖.

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๙๔ - ๑๐๒ / ๙๗ - ๑๐๙.

๓. ทฤษฎี ๖ ประเภท

ทฤษฎี ๖ เป็นความเห็นสุดโต่งเกี่ยวกับเรื่องอัตตา ตัวตน มีทั้งในแง่ยอมรับและปฏิเสธแบ่งออกเป็น ๖ ประการคือ

๑. ความเห็นเกิดขึ้นแน่แท้มั่นคงว่า อัตตาของเรามีอยู่
๒. ความเห็นเกิดขึ้นแน่แท้มั่นคงว่า อัตตาของเราไม่มี
๓. ความเห็นเกิดขึ้นแน่แท้มั่นคงว่า เรา รู้จักอัตตาได้ ด้วยอัตตา (ความมีตัวตน)
๔. ความเห็นเกิดขึ้นแน่แท้มั่นคงว่า เรา รู้จักอนัตตา (ความไม่มีตัวตน) ได้ด้วยอัตตา (ความมีตัวตน)

๕. ความเห็นเกิดขึ้นแน่แท้มั่นคงว่า เรา รู้จักอัตตาได้ด้วยอนัตตา (ความไม่มีตัวตน)

๖. ความเห็นเกิดขึ้นแน่แท้มั่นคงว่า อัตตาของเรานี้เป็นผู้กล่าว เป็นผู้รู้ เสวยผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วในภพนั้น ๆ สิ้นกาลนาน อัตตานั้นไม่เกิด ไม่มีมาแล้วในอดีตอัตตานั้นไม่เกิด จักไม่มีในอนาคต อัตตาเป็นสภาวะที่เที่ยงยั่งยืน มั่นคง มีความไม่แปรผันไปเป็นธรรมดา^{๑๑} ความเห็นผิด ความสำคัญผิดเกี่ยวกับเรื่องตัวตนเหล่านี้เกิดจากความไม่รู้แจ้งในเรื่องอัตตาอันเป็นเหตุให้เกิดความยึดมั่นว่ามีและไม่มีอัตตาตัวตน พระพุทธศาสนาปฏิเสธความมีอยู่และไม่มีอยู่ในเรื่องอัตตาและถือว่า ชันธ ๕ เป็นอนัตตาคือไม่มีความเป็นอัตตาตัวตนที่เที่ยงแท้ในสิ่งเหล่านี้^{๑๒}

๔. นัตถิกมิจฉาทฤษฎี ๑๐ และอันทคาคิกทฤษฎี ๑๐

มิจฉาทฤษฎีคือ ความเห็นผิด ๑๐ ประการ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

(๑) นัตถิกมิจฉาทฤษฎี ความเห็นว่าหลักศีลธรรมอันดีงามต่าง ๆ ไม่มี และเรื่องสังสารวัฏก็ไม่มี

(๒) อันทคาคิกทฤษฎี ความเห็นสุดโต่งที่ยึดติดในทฤษฎีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แล้วปฏิเสธความเห็นอย่างอื่น

ผู้วิจัยจะแบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

(๑) นัตถิกมิจฉาทฤษฎี ๑๐

ความเห็นที่นำมาซึ่งความพินาศเสียหายเป็นความเห็นผิดอีกอย่างหนึ่งที่ยอมรับความไม่มี ปฏิเสธความมีอยู่ ความเห็นผิดประเภทนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทฤษฎีวิบัติคือ ความเห็นไม่มี ปฏิเสธหลักจริยธรรม หลักศีลธรรมที่เป็นความถูกต้องดีงามทุกอย่างแบ่งออกเป็น ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. ทานที่ให้แล้วไม่มีผล
๒. การเข่นสรวงไม่มีผล

^{๑๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕ / ๙๔๘ / ๖๐๕.

^{๑๒} ที.ส. (ไทย) ๙ / ๙๖ - ๙๗ / ๕๓ - ๖๒.

๓. การบูชาไม่มีผล

๔. ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี

๕. โลกนี้ไม่มี

๖. โลกหน้าไม่มี

๗. คุณของมารดาไม่มี

๘. คุณของบิดาไม่มี

๙. โอปปาติกสัตว์ไม่มี

๑๐. สมณพราหมณ์ ที่บรรลुธรรมซึ่งเป็นผู้กระทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัด ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้คนอื่นรู้ตาม ไม่มีในโลก ^{๑๓}

มิจาติภูติทั้ง ๑๐ ประการข้างต้น คือความเห็นผิดที่ถือว่า ทานที่ให้แล้ว ยัญที่ทำ การบวงสรวงแล้ว การเซ่นไหว้ที่บูชาแล้ว และกรรมดีกรรมชั่วที่กระทำแล้วทั้งหมด ไม่มีผลตอบแทนแก่ผู้ทำ การกระทำทุกอย่างว่างเปล่า ไร้ประโยชน์ การทำความดี ความชั่ว เป็นเพียงสักแต่ว่า การกระทำเท่านั้น ไม่มีผลสะท้อนกลับต่อผู้กระทำ การที่จะเข้าใจกันว่า การทำดีได้ ดี ทำชั่วนั้น เป็นเรื่องโกหกหลอกลวงที่คนโง่บัญญัติเอาไว้ เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ก็ไม่มี ชีวิตสิ้นสุดเพียงแค่เชิงตะกอน ไม่มีการเกิดใหม่ เพราะตายแล้วสูญ เรื่องนรก-สวรรค์อันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายในระหว่างท่องเที่ยวในสังสารวัฏไม่มี (เพราะเมื่อผลของความดี-ชั่วไม่มีแล้ว นรก-สวรรค์ซึ่งเป็นผลของกรรมส่วนหนึ่งย่อมไม่มีด้วย)

สำหรับภิกษุที่ว่าบุญคุณของบิดามารดาไม่มี หมายความว่า บุคคลผู้มีภิกษุเช่นนี้มักถือว่า ไม่จำเป็นต้องกตัญญูกตเวทิตอบแทนพระคุณของพ่อแม่ เพราะลูกที่เกิดมา ถือว่าเกิดตามกฎธรรมชาติ การเลี้ยงเป็นหน้าที่อันจำเป็นของพ่อแม่ แต่ลูกคนใดจะไม่เลี้ยงพ่อแม่ ก็ถือว่าไม่ผิดแต่ประการใด ส่วนพ่อแม่ที่ไม่เลี้ยงลูกนั้น ผิดหน้าที่โดยตรงที่ภิกษุที่ว่า สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ รู้แจ้งโลกหน้า แล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามไม่มี หมายความว่า คนทั่วไปคิดว่า การละกิเลสให้หมดสิ้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะผิดกฎธรรมชาติ ทั้งกรณีตัวอย่างของบุคคลที่สามารถยืนยันได้ว่าเป็นผู้ที่สามารถละกิเลสได้เด็ดขาด ก็หาไม่ได้ง่ายนัก หากมีอยู่จริงก็ไม่มีใครกล้าแสดงออกมาและคิดว่าผู้ที่ได้อิถุญา เช่น มีตาทิพย์ มีหูทิพย์ มีความสามารถระลึกชาติได้ และสามารถติดต่อกับผี สางเทวดาได้นั้นไม่มี เพราะสิ่งเหล่านี้เกินวิสัยของมนุษย์ที่จะทำได้ เป็นต้น

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ความเห็นข้างต้นถือว่าเป็นนัตถิกิภิกษุ ซึ่งจัดเข้าในกลุ่มของอุจเฉทภิกษุ ความเห็นผิดเช่นนี้ นับว่าเป็นอันตรายต่อกุศลธรรมอย่างยิ่งเพราะเมื่อเห็นว่าทุกอย่างไม่มี ความหมายแล้ว ย่อมทำทุจริตต่าง ๆ ได้ง่าย ความเดือดร้อนวุ่นวายของสังคม ย่อมเกิดขึ้นจากบุคคลประเภทนี้ทั้งสิ้น

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๙๔ - ๙๕ / ๙๗ - ๙๘.

(๒) อันตคาหิกทฤษฎี ๑๐

อันตคาหิกทฤษฎี ๑๐ ความเห็นสุดโต่ง กล่าวคือ ความยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีข้างใดข้างหนึ่ง โดยปฏิเสธความเห็นของอีกฝ่ายหนึ่ง แบ่งออกเป็น ๑๐ ประการ คือ

๑. ความเห็นว่า โลกเที่ยง
๒. ความเห็นว่า โลกไม่เที่ยง
๓. ความเห็นว่า โลกมีที่สุด
๔. ความเห็นว่า โลกไม่มีที่สุด
๕. ความเห็นว่าชีวะ ก้อนนั้น สรรีระก้อนนั้น
๖. ความเห็นว่าชีวะ ก้อย่างหนึ่ง สรรีระก้อย่างหนึ่ง
๗. ความเห็นว่าหลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก
๘. ความเห็นว่าหลังจากตายแล้ว ตถาคตย่อมไม่เกิดอีก
๙. ความเห็นว่าหลังจากตายแล้ว ตถาคตย่อมเกิดอีกและไม่เกิดอีก
๑๐. ความเห็นว่าหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีก

ก็มีใช่^{๑๔}

๕. สักกายทฤษฎี ๒๐ สักกายทฤษฎี แปลว่า ความเข้าใจผิด ความสำคัญผิด ในเรื่องตัวตน แบ่งออกเป็น ๒๐ อย่าง ดังนี้

๑. เห็นว่ารูปเป็นตัวตน	๒. เห็นว่าตนมีรูป
๓. เห็นว่ารูปมีอยู่ในตัวตน	๔. เห็นว่าตัวตนมีอยู่ในรูป
๕. เห็นว่าเวทนาเป็นตัวตน	๖. เห็นว่าตัวตนในเวทนา
๗. เห็นว่าเวทนาอยู่ในตัวตน	๘. เห็นว่าตัวตนในเวทนา
๙. เห็นว่าสัญญาเป็นตัวตน	๑๐. เห็นว่าตัวตนมีสัญญา
๑๑. เห็นว่าสัญญามีอยู่ในตัวตน	๑๒. เห็นว่าตัวตนมีสัญญา
๑๓. เห็นว่าสังขารเป็นตัวตน	๑๔. เห็นว่าตัวตนมีสังขาร
๑๕. เห็นว่าสังขารมีอยู่ในตัวตน	๑๖. เห็นว่าตัวตนในสังขาร
๑๗. เห็นว่าวิญญาณเป็นตัวตน	๑๘. เห็นว่าตัวตนมีวิญญาณ
๑๙. เห็นว่าวิญญาณมีอยู่ในตัวตน	๒๐. เห็นว่าตัวตนในวิญญาณ ^{๑๕}

^{๑๔}ที.สี. (ไทย) ๙ / ๖๑ - ๖๖ / ๒๔ - ๒๘.

^{๑๕}ข.ป. (ไทย) ๓๑ / ๑๓๑ - ๑๓๕ / ๒๐๖. , อังใน นงเยาว์ หนูไชยะ ณ ภาพสินธุ์, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมัจฉาทฤษฎีในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๐.

๒.๔ ทิฏฐิเจตสิกในพรหมชาลสูตร

ทิฏฐิเจตสิกที่ปรากฏในพรหมชาลสูตรได้แก่ ทิฏฐิ ๖๒ ถือว่าเป็นแนวคิดของบุคคลในสมัยพุทธกาล แนวคิดเหล่านี้ทำให้พฤติกรรมของประชาชนแตกต่างกันนำไปสู่ความขัดแย้งกันทางความคิด แนวคิดหลักๆมีเนื้อหาสามารถแยกได้เป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ปุพพัตถกัปิกวาทะ ๑๘ ลัทธิ (ปรารภหรือกล่าวถึงเกี่ยวกับชั้น ๕ บ้าง ชั้น ๔ บ้าง ชั้น ๑ ส่วนที่เป็นอดีต) คือ

๑. ลัทธิที่ถือว่าอัตตาหมายถึง นามธรรมและโลก หมายถึง รูปธรรม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง มั่นคง เทียง ยั่งยืนตลอดไปที่เรียกว่า สัสสตทิฏฐิเพราะระลึกชาติได้ ๑ ชาติจนถึงหลายแสนชาติ

๒. ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยงเพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑ กัปจนถึง ๑๐ กัป

๓. ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยงเพราะระลึกชาติได้ตั้งแต่ ๑๐ กัปจนถึง ๔๐ กัป

๔. ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง เพราะคิดคาดคะเนเอาด้วยเหตุผล ตั้งแต่ ลัทธิที่ ๑-๔ ทั้ง ๔ นี้เรียกว่า ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกเที่ยง

๕. ลัทธิที่ถือว่า พระพรหมเที่ยง แต่พวกที่พระพรหมสร้างขึ้นไม่เที่ยง

๖. ลัทธิที่ถือว่า เทวดาพวกอื่นเที่ยง แต่พวกชิททาปโทสิกา (พวกที่ต้องจุติเพราะชอบเล่นสนุก) ไม่เที่ยง

๗. ลัทธิที่ถือว่า เทวดาพวกอื่นเที่ยง แต่พวกมโนปโทสิกา (พวกที่ต้องจุติเพราะคิดร้ายกันและกัน) ไม่เที่ยง

๘. ลัทธิที่ถือคาดคะเนด้วยเหตุผลว่าอัตตาฝ่ายจิตเที่ยงแต่อัตตาฝ่ายกายไม่เที่ยง ตั้งแต่ ลัทธิที่ ๕-๘ เรียกว่า ลัทธิที่ถือว่าบางอย่างเที่ยง

๙. ลัทธิที่ถือว่าโลก(แผ่นดินที่มีสรรพสัตว์ที่มีชั้น ๕ อาศัยอยู่) มีที่สุด (มีขอบเขตกำหนดได้)

๑๐. ลัทธิที่ถือว่าโลก (แผ่นดินที่อยู่อาศัย) ไม่มีที่สุด

๑๑. ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่สุดเฉพาะด้านบนกับด้านล่าง ส่วนด้านกว้างหรือด้านขวางไม่มีที่สุด

๑๒. ลัทธิที่ถือเอาตามที่เกิดคาดคะเนด้วยเหตุผล ว่าโลกมีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่ ตั้งแต่ลัทธิที่ ๙-๑๒ เรียกว่า ลัทธิที่ถือว่าโลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด

๑๓. ลัทธิที่ปฏิเสธว่า อย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้นก็มีใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ จะว่าไม่มีก็มิใช่ จะว่ามีก็มิใช่ก็มิใช่ เพราะเกรงว่าจะพูดเท็จ

๑๔. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิ ๑๓ เพราะเกรงว่า จะยึดถือผิด ๆ

๑๕. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ เพราะเกรงว่าจะถูกผู้รู้ชักถาม

๑๖. ลัทธิที่ปฏิเสธตามแบบลัทธิที่ ๑๓ และไม่ยอมรับหรือยืนยันอะไรเลยเพราะไม่รู้จริง ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๓-๑๖ เรียกว่า ลัทธิที่พูดหลบเลี่ยง ไม่แน่นอนตายตัว

๑๗. ลัทธิที่ถือว่าสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นเองโดยไม่เหตุปัจจัยเพราะเคยเกิดเป็นอสังขณัฐัตว์ (พรหมพวกหนึ่งที่มีแต่รูปไม่มีสัญญา)

๑๘. ลัทธิที่ถือเอาตามที่คิดคาดคะเนด้วยเหตุผลว่า สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุปัจจัย ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๗-๑๘ เรียกว่า ลัทธิที่ถือว่าอตฺตาและโลกเกิดขึ้นเอง ไม่มีเหตุปัจจัย^{๑๖}

กลุ่มที่ ๒ อปรนตกับปิกวาทะ ๔๔ ลัทธิ (ปรารภหรือกล่าวถึงเรื่องชั้น ๕ ส่วนอนาคต มี ๓๙ ลัทธิ ซึ่งเป็นลัทธิที่เกี่ยวกับหลังความตายทั้งนั้น และ ปรารภเกี่ยวกับชั้น ๕ ส่วนปัจจุบัน มี ๕ ลัทธิ) คือ

๑. อตฺตาที่มีรูป มีสัญญา
๒. อตฺตาที่ไม่มีรูป มีสัญญา
๓. อตฺตาที่มีรูปและที่ไม่มีรูป มีสัญญา
๔. อตฺตาที่มีรูปก็มีใจ ไม่มีรูปก็มีใจ มีสัญญา
๕. อตฺตาที่มีที่สุด มีสัญญา
๖. อตฺตาที่ไม่มีที่สุด มีสัญญา
๗. อตฺตาทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด มีสัญญา
๘. อตฺตาที่มีที่สุดก็มีใจ ไม่มีที่สุดก็มีใจ มีสัญญา
๙. อตฺตามีสัญญาอย่างเดียวกัน
๑๐. อตฺตามีสัญญาต่างกัน
๑๑. อตฺตามีสัญญาเล็กน้อย
๑๒. อตฺตามีสัญญาประมาณมิได้
๑๓. อตฺตาที่มีแต่สุขอย่างเดียว มีสัญญา
๑๔. อตฺตาที่มีแต่ทุกข์อย่างเดียว มีสัญญา
๑๕. อตฺตาที่มีทั้งสุขและทุกข์ มีสัญญา
๑๖. อตฺตาที่มีทุกข์ก็มีใจ มีสุขก็มีใจ มีสัญญา ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑-๑๖ เรียกว่า หลังตาย

แล้ว อตฺตามีสัญญาคือความจำ

๑๗. อตฺตาที่มีรูป ไม่มีสัญญา
๑๘. อตฺตาที่ไม่มี ไม่มีสัญญา
๑๙. อตฺตาทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป ไม่มีสัญญา
๒๐. อตฺตาที่มีรูปก็มีใจ ไม่มีรูปก็มีใจ ไม่มีสัญญา

^{๑๖} ที.สี. (ไทย) ๙ / ๒๘ - ๗๓ / ๑๓ - ๓๗.

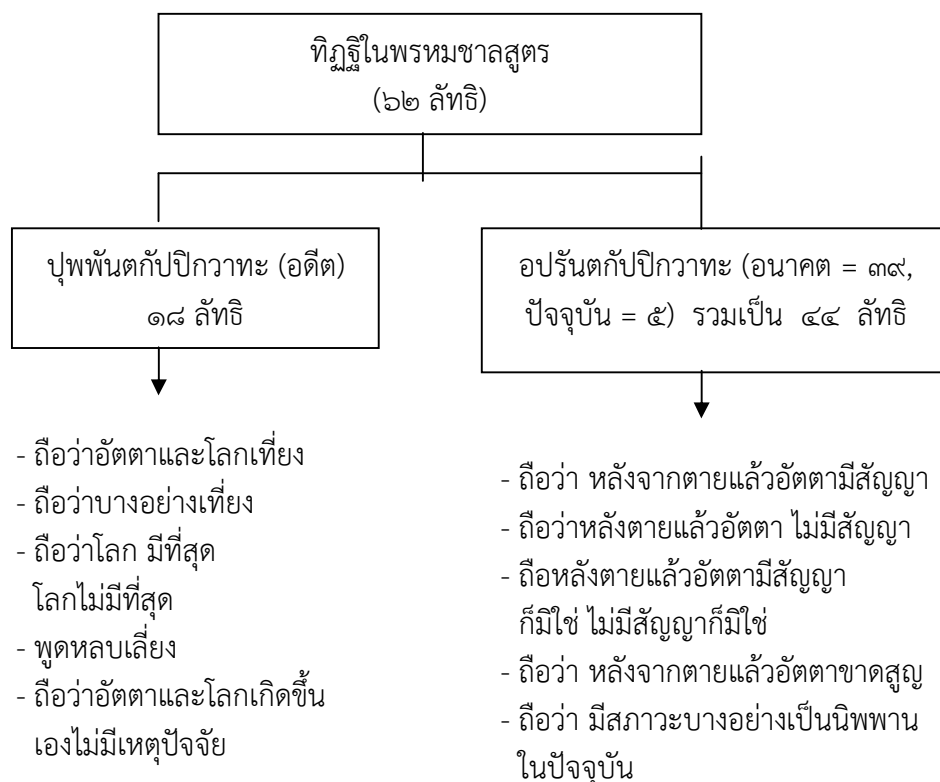
๒๑. อัตตาที่มีที่สุด ไม่มีสัญญา
 ๒๒. อัตตาที่ไม่มีที่สุด ไม่มีสัญญา
 ๒๓. อัตตาที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด ไม่มีสัญญา
 ๒๔. อัตตาที่มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีสัญญา ตั้งแต่ลัทธิที่ ๑๗-๒๔ เรียกว่า
 ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาไม่มีสัญญา
 ๒๕. อัตตาที่มีรูป มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๒๖. อัตตาที่ไม่มีรูป มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๒๗. อัตตาทั้งที่มีรูปและที่ไม่มีรูป มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๒๘. อัตตาที่มีรูปก็มีใช่ ไม่มีรูปก็มีใช่ มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๒๙. อัตตาที่มีที่สุด มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๓๐. อัตตาที่ไม่มีที่สุด มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๓๑. อัตตาทั้งที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๓๒. อัตตาที่มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่ มีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่ ตั้งแต่ลัทธิที่
 ๒๕-๓๒ เรียกว่า ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาก็มีใช่ ไม่มีสัญญาก็มีใช่
 ๓๓. อัตตาของมนุษย์และสัตว์ขาดสูญ
 ๓๔. อัตตาที่เป็นทิพย์มีรูปเป็นกามาพจรบริโภคาหาร ขาดสูญ
 ๓๕. อัตตาที่เป็นทิพย์มีรูปสำเร็จทางใจ ขาดสูญ
 ๓๖. อัตตาที่เป็นอากาศอันจุลเจิญตนะ(อัตตาที่ได้ อรูปฌาน กำหนดอากาศที่ไม่มีที่สุด
 เป็นอารมณ์) ขาดสูญ
 ๓๗. อัตตาที่เป็นวิญญานจุลเจิญตนะขาดสูญ
 ๓๘. อัตตาที่เป็น อากิญจัญญายตนะ (อัตตาที่ได้ อรูปฌาน กำหนดความไม่มีอะไรเป็น
 อารมณ์) ขาดสูญ
 ๓๙. อัตตาที่เป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะขาดสูญ ตั้งแต่ลัทธิที่ ๓๓-๓๙ เรียกว่า
 ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาขาดสูญ^{๑๗}

ส่วนปรารภเกี่ยวกับขันธห้าส่วนปัจจุบัน มี ๕ ลัทธิ ได้แก่ ลัทธิที่ ๔๐. ลัทธิที่ถือว่า ความ
 เพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า เป็นนิพพานปัจจุบัน ๔๑. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยปฐมฌานเป็น
 นิพพานปัจจุบัน ๔๒. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยทุติยฌาน เป็นนิพพานปัจจุบัน ๔๓. ลัทธิที่ถือ
 ว่าเป็นนิพพานปัจจุบัน ๔๔. ลัทธิที่ถือว่าความเพียบพร้อมด้วย
 จตุตถฌานเป็นนิพพานปัจจุบันตั้งแต่ลัทธิที่ ๔๐-๔๔ เรียกว่า ลัทธิที่ถือว่ามีสภาวะบางอย่างเป็น

^{๑๗} ที.สี. (ไทย) ๙ / ๗๔ - ๙๒ / ๓๐ - ๓๖.

นิพพานในปัจจุบัน มี ๕ ลัทธิ ๔๔ ลัทธินี้ รวมกับ ๑๘ ลัทธิเป็น ๖๒ ลัทธิหรือทฤษฎี ๖๒^{๑๘} สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑ ทฤษฎีในพรหมชาลสูตร (๖๒ ลัทธิ)

ทฤษฎี ๖๒ นี้ พระพุทธองค์สรุปไว้ตอนท้ายพระสูตรว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งมูลเหตุแห่งทฤษฎี เหล่านี้ พระองค์จึงไม่ทรงยึดมั่นถือมั่น พระองค์จึงหลุดพ้นจากทฤษฎี ๖๒^{๑๙}

ผู้วิจัยสรุปหลังจากการศึกษาทฤษฎี ๖๒ นี้ ยังสามารถจำแนกออกเป็น ๔ คู่ ๘ อย่าง ได้ดังนี้

คู่ที่ ๑ ถือว่าอตตะและโลกเที่ยง คู่กับลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอตตะขาดสัญญา

คู่ที่ ๒ ถือว่าโลก มีที่สุด คู่กับลัทธิที่ถือว่า โลกไม่มีที่สุด

คู่ที่ ๓ ถือว่าหลังจากตายแล้วอตตะไม่มีสัญญา คู่กับลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอตตะมีสัญญา

^{๑๘} ที.สี. (ไทย) ๙ / ๙๓ - ๑๔๙ / ๓๗ - ๔๗.

^{๑๙} ที.สี. (ไทย) ๙ / ๐ / [๑๙ - ๒๐].

คู่ที่ ๔ ถือว่าอัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย คู่กับลัทธิที่ถือว่ามิสภาวะบางอย่าง เป็นนิพพานในปัจจุบันมีเหตุปัจจัย

นอกจากนั้นอรรถกถาที่ขนิณายสมังคลวิลาสนี้ ปรากฏข้อความเกี่ยวกับ ฐานแห่งทิฐิ ๘ ประการ คือ ชั้นทั้งหลาย อวิชชา ผัสสะ (ผัสสาตนะทั้ง ๖ คือจักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย มโน) สัญญา วิตก อโยนิโสมนสิการ ปาปมิตร ปรโตโฆสะเป็นฐานแห่งทิฐิ บุคคลที่มีทิฐิย่อมรู้ชัดเฉพาะ ทิฐิเท่านั้น ส่วนผู้ที่รู้ยิ่งกว่าทิฐิ คือบุคคลผู้มีศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ ตลอดจนอรหัตผลและผู้ เป็นพหูสูตรรู้ชัดเจน คันถุระและวิปัสสนา ย่อมหลุดพ้นจากทิฐิ ๖๒ ประการ คนมีทิฐิจะพ้นจาก ข่ายแห่งทิฐินี้ไม่มี จะจมและไหลขึ้น ตกอยู่ในตาข่ายนี้ พระพุทธองค์เปรียบทิฐิ ๖๒ ประการนี้ เหมือนข่ายของชาวประมง ครอบคลุมทั้งหมดจักรวาลอุปมาเหมือนน้ำจำนวนน้อย สมณพราหมณ์ผู้ มีทิฐิ ๖๒ ประการเปรียบเหมือนสัตว์ตัวใหญ่ หรือปลาตัวใหญ่ ๆ และ ผู้มีมิจฉาทิฐิย่อมมีตัณหา อุปมาเหมือนเชือกผูกคอและหลุดลากไปมาสู่ภพนั้น ๆ เพราะตัณหาไปสู่ภพ ผู้มีสัมมาทิฐิกำจัดความ มีตัณหาอันใหญ่คือ ทิฐิเหมือนดวงอาทิตย์กำจัด ความมืดฉนั้น^{๒๐}

๒.๕ ทิฐิเจตสิกที่ปรากฏในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกปรากฏคำว่า เจตสิกซึ่งเป็นคำที่มากับคำว่าธรรม เช่น เจตสิก ฐมา. สภาวะธรรมที่เป็นเจตสิก อเจตสิก ฐมา. สภาวะธรรมที่ไม่เป็น เจตสิก^{๒๑} สภาวะธรรมที่เป็น เจตสิก หมายถึง เวทนาขันธ สัญญาขันธ และสังขารขันธ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าเจตสิก สภาวะธรรมที่ไม่เป็นเจตสิก หมายถึง จิต รูปทั้งหมด และธาตุที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าไม่เป็นเจตสิก^{๒๒} และชื่อว่า สภาวะธรรมที่เป็นเจตสิก หมายถึง เวทนาขันธ สัญญาขันธ และสังขาร ขันธ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นเจตสิก สภาวะธรรมที่ไม่เป็นเจตสิก หมายถึง จิต รูป และนิพพาน สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ไม่เป็น เจตสิก^{๒๓} จากการสำรวจคำว่าเจตสิกจะพบว่าเป็นคำกลางๆ และ กล่าวถึง ขันธ ๓ ขันธ ในบรรดาขันธ ๕ ว่าเป็นเจตสิก คือ เวทนาขันธ ได้แก่ความรู้สึกดีใจ เสียใจ หรือเฉยๆ ถือว่าเป็นคุณสมบัติของจิต ทำให้มนุษย์มีปฏิกริยาทั้งดีใจและเสียใจเกิดขึ้นในวิถีชีวิต ในการดำเนินชีวิต สัญญาขันธ คือความจำได้หมายรู้ เช่น จำว่าคนนี้เป็นภรรยา คนนี้เป็นสามี คนนี้เป็นอาจารย์ คนนี้เป็นพ่อ คนนี้เป็นแม่ อันนี้สีเขียว อันนี้สีเหลือง สถานที่ตรงนี้เรียกว่าโรงเรียน สถานที่ตรงนี้เรียกว่าโรงพยาบาล สถานที่ตรงนี้เรียกว่าวัด เป็นต้น สังขารขันธ คือ ความคิดดีและคิด ไม่ดี การทำดีการทำชั่ว ความสุข ความทุกข์ เป็นขั้นตอนสังขาร เหล่านี้เป็นลักษณะของคำว่าเจตสิก

^{๒๐} ที.สี.อ. (ไทย) ๑ / ๒๘ - ๑๔๙ / ๑๐๐ - ๑๓๑.

^{๒๑} อภิ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๕๗ / ๑๔.

^{๒๒} อภิ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๑๑๙๕ - ๑๑๙๖ / ๓๐๔.

^{๒๓} อภิ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๑๕๒๙ - ๑๕๓๐ / ๓๗๒.

ในคัมภีร์ธัมมสังคณีนี้ ปรากฏคำว่า สักกายทิฏฐิ และมิจฉาทิฏฐิ ผู้วิจัยมองว่าเป็นทิฏฐิเจตสิก เพราะคำว่า สักกายทิฏฐินั้น กล่าวโดยรวมหมายถึง ความเห็นที่เข้าไปยึดติดว่า “ ชันธนี้มีอิตตาตัวตน ” ถ้ามีความยึดมั่นเช่นนั้นแล้ว เมื่อขันธที่ตนหลงยึดติดนั้น เกิดมีความวิปริตเปลี่ยนแปลง เช่น แตกสลายหรือตายไป ก็เกิดความเห็นแตกแยกกันคือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า “ ในขันธนี้มีอิตตาดังอยู่ตลอดไป ” เรียกว่า สัสสตทิฏฐิ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า “ ชันธนี้ไม่มีอิตตาที่เที่ยงแท้ ดับแล้วย่อมขาดสูญ ” เรียกว่า อูจเจตทิฏฐิ และเมื่อความเห็นผิดทั้ง ๒ อย่างนี้เกิดขึ้น ทิฏฐิทั้งหลายที่เหลือก็ชื่อว่าเกิดขึ้นเช่นเดียวกันสักกายทิฏฐิ หมายถึง การเห็นรูปเป็นตนหรือเห็นตนมีรูป ฯลฯ สังโยชนคือทิฏฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิอันเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยวิปلاส มีลักษณะเช่นว่านี้ เรียกว่า สักกายทิฏฐิ^{๒๔} ทิฏฐิวิบัติ หมายถึง ความเห็นว่า ทานที่บุคคลให้แล้วไม่มีผล การบูชาไม่มีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ ไม่มีในโลก ดังนี้ ทิฏฐิ ความเห็นผิด ความยึดถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้ เรียกว่า ทิฏฐิวิบัติ มิจฉาทิฏฐิแม้ทั้งหมดเรียกว่า ทิฏฐิวิบัติ^{๒๕} บุคคลผู้มีทิฏฐิวิบัติ หมายถึง ความเห็นว่า ทาน ที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี คุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งไม่มีในโลก ดังนี้ ทิฏฐิ ความเห็นผิด รกชฎคือทิฏฐิ กันดารคือทิฏฐิ ความเห็นอันเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฏฐิ ความผันแปรแห่งทิฏฐิ สังโยชนคือทิฏฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิที่เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยคลาดเคลื่อนนี้เรียกว่า ทิฏฐิวิบัติ มิจฉาทิฏฐิแม้ทั้งหมดชื่อว่า ทิฏฐิวิบัติ บุคคลผู้ประกอบทิฏฐิวิบัตินี้ชื่อว่า ผู้มีทิฏฐิวิบัติ^{๒๖} และอกุศลจิต ๔ ดวง ได้แก่ อกุศลจิตดวงที่ ๑ อกุศลจิตดวงที่ ๒ อกุศลจิตดวงที่ ๕ อกุศลจิตดวงที่ ๖ มีกระบวนธรรมเกิดขึ้นร่วมกันทั้งหมด ๓๒ สภาวะ ดังนี้ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา วิริยอินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ มนินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ ขีวิตินทรีย์ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปพะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสมาธิ วิริยพละ สมาธิพละ อหิริกพละ อนอตตปปพละ โลภะ โมหะ อภิขณา มิจฉาทิฏฐิ อหิริกะ อนอตตปปปะ สมถะ ปัคคาหะ และอวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม่อันในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นอกุศล^{๒๗}

จะเห็นได้ว่ามีคำว่า มิจฉาทิฏฐิ ปรากฏอยู่ในจิตทั้ง ๔ ดวง ให้เห็นว่าขณะจิตที่เป็นอกุศลที่มีความอยากได้ หรือมีความโลภเกิดขึ้นจะต้องมีทิฏฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วย คือมีความเห็นผิด ยึดมั่นไม่

^{๒๔} อภ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๑๐๐๖ - ๑๐๐๗ / ๒๖๐.

^{๒๕} อภ. วิ. (ไทย) ๓๕/๙๐๗/๕๖๖.

^{๒๖} อภ. ปุ. (ไทย) ๓๖/๖๒/๑๖๑.

^{๒๗} อภ. ส. (ไทย) ๓๔ / ๓๖๕ / ๑๑๐.

ปล่อยวาง ตรงกันข้ามกับสัมมาทิฐิตั้งข้อความว่า “ความเห็นอันเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฐิ ความผันแปรแห่งทิฐิ สังโยชน์คือทิฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิที่เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศความยึดถือโดยคลาดเคลื่อน ในสมัยนั้นชื่อว่า มิจฉาทิฐิ”^{๒๘}

นอกจากนี้ในคัมภีร์ธัมมสังคณีปรากฏข้อความเกี่ยวกับการประหาณสักกายทิฐิซึ่งจะต้องประหาณด้วยคุณธรรมชั้นโลกุตตระ คือบุคคลที่ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันจึงจะสามารถ ทำลายทิฐินี้ ดังข้อ ความว่า “สภาวะธรรม ที่ต้องประหาณด้วยโสดาปัตติมรรคได้แก่ สังโยชน์ ๓ คือ ๑. สักกายทิฐิ ๒. วิจิกิจฉา ๓. สลัปปตปรามาส สักกายทิฐิ หมายถึง ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการฝึกฝนในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการฝึกฝนในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมเห็นรูปเป็นตน หรือเห็นตนมีรูป เห็นรูปในตนหรือเห็นตนในรูป เห็นเวทนาเป็นตน หรือเห็นตนมีเวทนา เห็นเวทนาในตน หรือเห็นตนในเวทนา เห็นสัญญาเป็นตน หรือเห็นตนมีสัญญา เห็นสัญญาในตน หรือเห็นตนในสัญญา เห็นสังขารเป็นตนหรือเห็นตนมีสังขาร เห็นสังขารในตน หรือเห็นตนในสังขาร เห็นวิญญาณเป็นตน หรือเห็นตนมีวิญญาณ เห็นวิญญาณในตน หรือเห็นตนในวิญญาณ ทิฐิ ความเห็นผิด ปาชัญญคือทิฐิ กันดารคือทิฐิ ความเห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฐิ ความผันแปรแห่งทิฐิ สังโยชน์คือทิฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิอันเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยวิปlass มีลักษณะเช่นว่านี้ เรียกว่า สักกายทิฐิ”^{๒๙} สังโยชน์ ๓ เหล่านี้ และกิเลสที่ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับสังโยชน์ ๓ นั้น ได้แก่ เวทนาขันธ ฯลฯ วิญญาณขันธ ที่สัมปยุตด้วยสังโยชน์ ๓ นั้น กายกรรม วจกรรมและมโนกรรมที่มีสังโยชน์ ๓ นั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่ามิเหตุต้องประหาณด้วยโสดาปัตติมรรค”^{๓๐}

ในคัมภีร์อรรถกถาอัฐฐสาสิทธิอธิบายคำว่า ทิฐิ คือ มิจฉาทิฐิ หมายถึง สภาวะเห็นผิด โดยไม่ถือเอาตามความเป็นจริง มีความแปรปรวนของเรื่องจากอาการที่ถือเอา เช่น การที่ทานมีผลซึ่งแปรปรวนไปจากความเชื่อที่ทานแล้วไม่มีผล ในบรรดามิจฉาทิฐิเหล่านั้น กรรมบถย่อมวิบัติด้วยนัตถิกทิฐิ อเหตุกทิฐิ และอกริยทิฐิ ไม่วิบัติไปด้วยทิฐิอื่น มิจฉาทิฐิ มีมูล ๒ คือ โลภเหตุ และโมหเหตุ พระพุทธองค์ทรงจำแนกองค์มรรคแปด ไว้ในมรรคที่หนึ่งซึ่งประกอบด้วยปฐมฌาน ในทุติยมรรคเป็นต้นก็เหมือนกัน ชื่อว่า สัมมาทิฐิ เพราะถอนหรือละมิจฉาทิฐิ หรือทิฐิ ๖๒ ได้สำเร็จ มีคำอุปมาได้แก่พิษมีอยู่ก็ตาม ไม่มีอยู่ก็ตาม ยาฆจัดพิษเรียกว่าสัมมาทิฐิ ๆ ก็เป็นเพียงชื่อเท่านั้น แต่สัมมาทิฐิมีกิจในโสดาปัตติมรรคย่อมละมิจฉาทิฐิ มิจฉาทิฐิ หมายถึง ความเห็นไม่มีตามความเป็นจริง ความเห็นคลาดเคลื่อนเพราะถือเอาผิด ความเห็นอันบัณฑิตพึงเกลียด เพราะนำมา

^{๒๘} อภ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๓๘๑ / ๑๑๒.

^{๒๙} อภ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๑๐๐๗ / ๒๖๐.

^{๓๐} อภ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๑๐๑๗ / ๒๖๓.

แต่ความฉิบหาย สภาวะทำให้เห็นผิดหรือสภาวะเห็นผิดเอง หรือความเห็นผิดเท่านั้น สภาวะทำให้เห็นผิด สภาวะเห็นผิด ความเห็นผิด มีสภาพไม่ใช่ใจโดยแยกกายเป็นลักษณะ มีหน้าที่ยึดมั่น มีความใส่ใจผิดเป็นเครื่องปรากฏ มีความไม่ต้องการเห็นพระอริยะเป็นต้นเป็นเหตุใกล้ พึงกำหนดไว้ว่าเป็นโทษอย่างยิ่งเพราะการกระทำที่มีมิจฉาทิฎฐิเป็นพื้นฐานเป็นความผิดทั้งหมด

ในคัมภีร์อรรถกถาสาลินีได้อธิบายอภุศลจิตดวงที่ ๑ ซึ่งมีทิฎฐิประกอบและปรากฏคำว่า “ ทิฎฐิคตสัมปยุตตจิต ” หมายถึงจิตที่ประกอบด้วยทิฎฐิ ความเกิดขึ้นแห่งความเห็นผิดเพราะการฟังธรรมผิด ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ความเป็นผู้ไม่ต้องการเห็นพระอริยะเป็นต้น และการกระทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยกกาย หรือเกิดขึ้นด้วยการฟังแว่นจากความรู้สึกลวงพ้นความเป็นกลาง อันมีความนับถือธรรมผิดที่ประกอบไปด้วยวาตะผิดเป็นประธาน ด้วยความเป็นผู้มีมิตรชั่วผู้มีทิฎฐิวิบัติ ด้วยไม่ต้องการเห็นพระอริยะและสัตบุรุษมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้น ด้วยความเป็นอยู่ไม่ฉลาดในอริยธรรม อันจำแนกเป็นสติปัญฐาน ๔ ความรู้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง การขจัดกิเลสได้โดยเด็ดขาด ทิฎฐิคตะ คือความเห็นที่เป็นไปในทิฎฐิทั้งหลายเพราะนับเข้าในทิฎฐิ ๖๒ เนื้อความแห่งทิฎฐินี้ และชื่อว่ามิจฉาทิฎฐิ เพราะเป็นสภาวะเห็นตามความไม่เป็นจริง เป็นสิ่งที่ลวงพ้นไปได้ยาก มีค่าอุปมาทิฎฐิเหมือนป่าช้า ภูเขา ความกันดารคือ ทิฎฐิเพราะเป็นสิ่งที่น่าระแวงและมีภัยเฉพาะหน้า อุปมาเหมือนกันดารโจร กันดารสัตว์ร้าย กันดารทราย กันดารน้ำ ความเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฎฐิ เพราะเป็นสิ่งที่ทำลายและขัดแย้งกับสัมมาทิฎฐิ คือเมื่อมีความเห็นผิดเกิดขึ้นอยู่ย่อมทำลายและขัดแย้งกับสัมมาทิฎฐิ ความผันแปรแห่งทิฎฐิ หมายถึง ความผันแปรผิดสภาพแห่งทิฎฐิ เพราะบางครั้งก็ถือเอาความเที่ยง บางครั้งก็ถือเอา ความขาดสูญ โดยแท้จริงแล้วคนผู้มีความเห็นผิดมักตั้งอยู่ในความเห็นอย่างเดียวไม่ได้ บางคราวก็คล้อยตามเที่ยง บางคราวก็คล้อยตามขาดสูญ ทิฎฐิคือสังโยชน์ เพราะเป็นเครื่องผูก ความยึดถือ หมายถึง สภาวะยึดอารมณ์ไว้นั้น อุปมาเหมือนกับจะเข้กัดคนไว้นั้น ความตั้งมั่น หมายถึง การตั้งไว้โดยเฉพาะด้วยความเป็นไปอย่างมีกำลัง ความยึดมั่น หมายถึง สภาวะยึดมั่นโดยความเป็นของเที่ยง ความถือผิด (ปราคาสะ) หมายถึง สภาวะลวงพ้นสภาวะธรรมแล้วถือเอาโดยประการอื่นด้วยความเที่ยงเป็นต้น ทางชั่วหมายถึง ทางที่น่ารังเกียจ เพราะนำความพินาศมาให้หรือเป็นทางแห่งอภัยที่บัณฑิตรังเกียจ ทางผิด (มิจฉาปะละ) เพราะเป็นทางตามความไม่จริง อุปมาเหมือนชนผู้หลงทาง หลงทิศ แม้ยึดถือว่าทางนี้เป็นทางไปหมู่บ้านโน้น ก็ไม่ยังบุคคลนั้นให้ถึงหมู่บ้านได้ ฉะนั้น บุคคลผู้มิจฉาทิฎฐิแม้ยึดถือว่า ทางนี้เป็นทางไปสู่คติ ก็ไม่สามารถไปถึงสุดคติได้ ฉะนั้น สภาพผิดเพราะมีสภาวะผิด ลัทธิเป็นดังทำน้าหมายถึง ลัทธิเป็นที่ซึ่งพวกคนพาลข้ามไป ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศหมายถึง ทั้งลัทธินั้นก็เป็บบ่อเกิดแห่งความพินาศ ลัทธิเป็นบ่อเกิดของเดิรถีย หมายถึง ลัทธิเป็นบ่อเกิดของเดิรถียทั้งหลายเพราะเป็นที่เกิดและที่อาศัย การถืออันเป็นวิปัลลาส หมายถึง การถือเอาคลาดเคลื่อน ^{๓๑}

คัมภีร์อิทธิมมวาทาร มีเนื้อหากล่าวถึง ทิฎฐิ อยู่ในกลุ่มของอภุศลเจตสิก มีชื่อว่า มิจฉาทิฎฐิ หมายถึงเป็นเหตุให้เห็นผิดหรือเห็นผิดเอง หรือว่ามิจฉาทิฎฐินั้นก็คือสักว่าความหลงผิด มีความยึดมั่น โดยไม่ทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เป็นลักษณะ มีความถือผิด ไปจากสภาพความเป็นจริง

^{๓๑} พระพุทธโฆษาจารย์ ญาณ, อัญญสาลินี, พระคันธสาราภิวังค์ แปลและอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๖๗-๓๗๐, ๖๙๐, ๗๐๑ - ๗๐๗.

เป็นกิจ มีความยึดถือผิด ๆ เป็นผลปรากฏ มีความไม่ยอมเห็นพระอริยะเป็นต้นเป็นเหตุไกล่ ถ้า บัณฑิตผู้หวังจะพ้นจากทุกข์ มีชาติทุกข์ เป็นต้น ควรเห็นรูป และนามตามความเป็นจริง ย่อม ทำลาย มลทินคือ ทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ย่อมถึงความพินาศไปโดยไม่มีเหลือ ความเป็นจริงย่อมไม่มีใน กลุ่มพวกเดียรถีย์ เพราะถูกเครื่องพันธนาการ คือ ทิฏฐิ ผูกมัดเอาแล้ว จึงถูกกระแสน้ำ คือต้นหาพัด พาไป จึงไม่พ้นจากทุกข์ไปได้ ทิฏฐิเจตสิก ได้แก่ ธรรมที่ผูกกาย คือความยึดมั่นศีลพรตอย่างผิด ๆ ทิฏฐิวิปาสหยาถึง เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง เห็นอนัตตาเป็นอัตตา เห็นทุกข์ว่าเป็นสุข เห็นสิ่งที่ไม่ งามว่างาม เป็นธรรมที่ปฐมมรรคญาณพึงฆ่า^{๓๒} และทิฏฐิที่ปรากฏในอภิมมดาวตารเล่มนี้ หมายถึง มิจาติฏฐิ คือ สภาวะทำให้เห็นผิด สภาวะเห็นผิด ความเห็นผิด มีสภาพไม่ใสใจ โดยแยบคาย มี หน้าที่ยึดมั่น มีความใสใจผิดเป็นเครื่องปรากฏ มีความไม่ต้องการเห็นพระอริยะเป็นต้นเป็นเหตุไกล่ นอกนั้น พระพุทธทศเถระยังเรียกทิฏฐิว่า ธรรมทราธ ดังข้อความว่า พึงเว้นธรรมทราธสองประการ คือ สัสสตทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิ แล้วเจริญวิสุทธิให้บริสุทธิ์ได้ดียิ่งมลทินคือทิฏฐิของเธอย่อมวิบัติไป โดยสิ้นเชิง^{๓๓}

คัมภีร์อภิมมตสังคหะ ปรากฏคำว่า ทิฏฐิเป็นหนึ่งในอกุศลเจตสิกดวงหนึ่งในจำนวน ๑๔ ได้แสดงถึงความหมายของทิฏฐิคือ ธรรมชาติที่เห็นผิด ละสภาวะตามเป็นจริงแห่งอารมณ์ ยึดถือตามความไม่เป็นจริง และคำว่า ทิฏฐิหมายถึง มีความยึดมั่นอย่างผิด ๆ ว่า นี่เท่านั้นจริง อย่าง อื่นเปล่า^{๓๔} และนอกจากนี้ยังมี ทิฏฐิที่ปรากฏในอภิมมตถวิภาวินีฎีกา มีเนื้อความเกี่ยวกับทิฏฐิ และ ได้ให้ความหมายของทิฏฐิดังนี้ การละสภาวะตามเป็นจริง ย่อมยึดถือโดยความไม่เป็นจริง^{๓๕} และนอก นอกจากยังมีอีก ทิฏฐิที่ปรากฏในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ซึ่งมีความหมายแปลเหมือนกัน คือ ความเห็น ผิด หมายถึง ความเห็นผิดเหล่านั้นในสภาวะที่ไม่เป็นจริงตรงกันข้ามกับปัญญาที่รู้เห็นธรรมในสภาวะ ที่เป็นจริง^{๓๖}

ในวิสุทธิมรรคปรากฏข้อความของทิฏฐิ คือทิฏฐิวิสุทธิ (ความเห็นบริสุทธิ์) หมายถึง ความเห็นนาม และรูปตามเป็นจริง โยคาวจรผู้ใดละทิ้ง ยถาภูตทัสสนะ (การเห็นตามเป็นจริง) ย่อม ถือว่าสัตว์มีอยู่ บุคคลมีอยู่ มีคำอุปมา นามและรูปเหมือน รถ บ้าน ต้นไม้ สัตว์ บุคคล เป็นเพียงคำ

^{๓๒} พระพุทธทศเถระ รัตน, คัมภีร์พระอภิมมดาวตาร, ประชุม เรื่องวาริแปล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓, ๕๐, ๖๐, ๖๖, ๖๗, ๓๐๑ - ๓๐๔.

^{๓๓} พระพุทธทศเถระ รัตน, อภิมมดาวตาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๓, ๘๙, ๔๓, ๔๐๗.

^{๓๔} พระอนุรุธาจารย์ รัตน, อภิมมตสังคหะ และอภิมมตถวิภาวินี (บาลี-ไทย) ภาค ๑ ฉบับ ภูมิพลโลกิขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ , ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๒-๑๒๔, ๑๗๕.

^{๓๕} พระอนุรุธาจารย์ รัตน, อภิมมตสังคหะ และอภิมมตถวิภาวินี (บาลี-ไทย) ภาค ๑ ฉบับ ภูมิพลโลกิขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ , ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๔, ๑๗๕, ๓๖๗.

^{๓๖} พระญาณธชะ รัตน, อภิมมตสังคหะและปรมัตถทีปนี, พระ คณธสาราภิกค์ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตาลุกุ, ๒๕๔๖), ๒๔๙- ๒๗๑, ๗๘๘.

ชื่อที่เรียกมีอยู่จริงโดยสมมุติ เมื่อกล่าวโดยปรมาตมก็มีอยู่เพียงนามและรูปเท่านั้น โยคาวจรผู้ที่ยอมรับรู้ความไม่พินาศของสัตว์บุคคลก็ตกไปอยู่ฝ่ายสัสสตทิวติ คือเห็นว่ายังยืน โยคาวจรผู้ที่ยอมรับรู้ความพินาศของสัตว์ บุคคลก็ตกไปอยู่ฝ่ายอุจเจตทิวติ คือเห็นว่าขาดสูญ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลายเทวดา และมนุษย์ทั้งหลายถูกครอบงำด้วยทิวติ ๒ ประการนี้ ว่าโดยสัจจะแล้วนามและรูปมีอยู่ในโลกนี้ นามและรูปนี้เป็นของว่างเปล่า ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้นเหมือนตัวหุ่น เป็นกองทุกข์ อันว่า นามและรูปเป็นของคู่กัน ทั้งสองอย่างอาศัยกันและกัน เมื่ออย่างหนึ่งแตกทำลายไป สิ่งอาศัยกันทั้งสองอย่างก็แตกทำลายด้วย การเห็นนามและรูปตามเป็นจริง ซึ่งครอบงำว่าเป็นสัตว์บุคคล แล้วตั้งอยู่ในภูมิที่ไม่ลุ่มหลง ของผู้ที่กำหนดรู้รูปรนาม จึงได้ชื่อว่า ทิวติวิสุทธิ (ความเห็นบริสุทธิ์) เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า นามรูปปริจเฉทญาณ เป็นญาณอันดับแรก หรือ ญาณที่ ๑ ในญาณ ๑๖^{๓๑}

ทิวติที่ปรากฏในปรมาตมโชติกะ ได้แก่ ทิวติปาทาน หมายถึงความยึดมั่นในการเห็นผิด มินยตมิจฉาทิวติ ๓ มิจฉาทิวติ ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับทิวติ ๖๒ ที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร และ อันตคาหิกทิวติ ๑๐ และนียตมิจฉาทิวติ ๓ ได้แก่ นัตถิกทิวติ อเหตุกทิวติ อภิริยทิวติ ความหมายทิวติทั้ง ๓ นั้นมีความแตกต่าง มีดังนี้

(๑) นัตถิกทิวติ หมายถึง การปฏิเสธผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วว่าไม่มี ทั้งผลกรรมของตนเองและผลกรรมของผู้อื่นว่าไม่มีผลแห่งกรรมฝ่ายดี ผลแห่งกรรมฝ่ายชั่วที่กระทำในอดีตก็ไม่มี ถือว่าเป็นความเห็นผิดที่มีโทษร้ายแรงที่สุดและยิ่งกว่าอุกฤษฏกรรมบถอื่น ๆ และมีโทษหนักยิ่งกว่าปัญจันตริยกรรม (ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำให้พระพุทธเจ้าให้ห่อพระโลหิต ยุแหยให้พระสงฆ์แตกจากกัน) และเป็นการปฏิเสธผลของการทำความดี คือ บุญ ผลของการทำความชั่ว คือ บาป เป็นการปฏิเสธผลแห่งกรรมฝ่ายดี และฝ่ายชั่ว อย่างแรงกล้า ในหนังสือปรมาตมโชติกะได้ยกข้อความเกี่ยวกับทิวติในอปนิสสูตร มาอธิบายคือ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งปฏิเสธและ ยืนยันว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มีผู้จะมาเกิด โลกหน้าไม่มีผู้จะไปเกิด มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ก็ไม่มี สมณะพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบ ในโลกนี้และโลกหน้าไม่มี ถือว่าเป็นผู้มีมิจฉาทิวติ ในขณะนั้นก็มีสมณะพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง ยอมรับและยืนยัน กล่าวตรงกันข้ามกับพราหมณ์พวกแรกพวกเขากล่าวว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล ฯลฯ^{๓๒} และมีเนื้อหาสอดคล้องตรงกับขุททกนิยาย ปฏิสัมภิทามรรคที่แสดงมิจฉาทิวติสิบได้แก่ ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ฯลฯ^{๓๓}

(๒) อเหตุกทิวติ หมายถึง การปฏิเสธว่ากรรมดีกรรมชั่วที่เป็นเหตุไม่มี ซึ่งเป็นความเห็นผิดที่ร้ายแรงที่สุดอีกชนิดหนึ่ง เพราะว่าเป็นความเห็นผิดที่ไม่เชื่อว่า คนที่ได้รับความทุกข์

^{๓๑} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (ได้หวน : ได้หวนการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๙๘๖ - ๙๙๔.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๙๔ / ๙๗.

^{๓๓} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๑๓๖ / ๒๑๑.

ความสุข ความผิดหวัง ฯลฯ ที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ได้เกิดมาจากเหตุ ที่ตนได้เคยทำบาป (อกุศลธรรม) หรือได้เคยทำบุญ (กุศลธรรม) มาในอดีต หรือคนที่เกิดมาเป็นคนสวย เกิดมาเป็นคนร่ำรวย มีปัญญา มีเสน่ห์ มียศถาบรรดาศักดิ์ ฯลฯ ความเห็นผิดเช่นนี้จึงได้ชื่อว่า อเหตุกทิฐิ

(๓) อกิริยทิฐิ หมายถึง ลัทธิที่ปฏิเสธกฎแห่งกรรมดีกรรมชั่ว หรือ อกิริยทิฐิหมายถึง นัตถิกทิฐิ (ผลแห่งกรรมไม่มี) กับอเหตุกทิฐิ (กรรมที่เป็นเหตุไม่มี) รวมกันแล้วเรียกว่า อกิริยทิฐิ (ปฏิเสธผลแห่งกรรมและกรรมที่เป็นเหตุไม่มี) อกิริยทิฐิลัทธินี้เป็นความเห็นผิดที่ร้ายแรงที่สุดอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องกับคำอธิบายในอังคุตตรนิกายสัตตกนิบาต ^{๓๕} ทิฐิ ๖๒ ในพรหมชาลสูตร และอันคาหิกทิฐิ ๑๐ ได้แก่ เห็นว่าโลก หมายถึง ชั้น ๕ ยั่งยืน เที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง (๒) เห็นว่าโลกชั้นห้าไม่เที่ยง ยึดมั่นว่า เป็นของไม่เที่ยง (๓) เห็นว่า โลก (แผ่นดินที่มีสรรพสัตว์ซึ่งมีชั้นห้าบ้างชั้นสี่ บ้าง ชั้นหนึ่งบ้าง อาศัยอยู่) มีที่สุดผู้ที่เจริญกุศล สมถกรรมฐาน เพ่งสืเขียว สืแดง สืเหลือง สีขาวและแสงสว่างเป็นอารมณ์ ได้ฉานขึ้นต้นก็สรุปว่า โลกมีที่สุด (๔) เห็นว่าโลก (แผ่นดินที่มีสรรพสัตว์ซึ่งมีชั้นห้าบ้างชั้นสี่ บ้าง ชั้นหนึ่งบ้าง อาศัยอยู่) ไม่มีที่สุด

ผู้ที่เจริญกุศล (สมถกรรมฐาน) เพ่งสืเขียว สืแดง สืเหลือง สีขาว และแสงสว่าง ได้ฉานมากหรือกว้าง ก็สรุปว่า โลก (แผ่นดินที่มีสรรพสัตว์ซึ่งชั้น ๕ บ้างชั้น ๔ บ้าง ชั้น ๑ บ้าง อาศัยอยู่) ไม่มีที่สุด (๕) เห็นว่า ชีวะ (วิญญาณอมตะ) กับสรีระ (ร่างกาย) เป็นอย่างเดียวกัน คือ เห็นว่า ชั้น ๕ แต่ละชั้น มีรูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น เป็นอันเดียวกัน (๖) เห็นว่าชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน คือ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น เป็นคนละอย่างกันหรือไม่เป็นอันเดียวกัน (๗) เห็นว่าหลังจากตายแล้วสรรพสัตว์เกิดอีก (๘) เห็นว่าหลังจากตายแล้วสรรพสัตว์ไม่เกิดอีก (๙) เห็นว่าหลังจากตายแล้ว สรรพสัตว์เกิดอีกและไม่เกิดอีก (๑๐) เห็นว่าหลังจากตายแล้วสรรพสัตว์จะว่าเกิดอีกก็มีใช่ ไม่เกิดอีกก็มีใช่ และเป็นความเห็นผิดที่พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบปัญหากลุ่มนี้ เพราะ หาข้อยุติได้ยาก ถึงมีข้อยุติ แต่ก็ไม่ได้ประโยชน์กับผู้ซักถาม ถึงอธิบายผู้ซักถามก็ไม่เข้าใจ ทำให้เสียเวลา บางครั้งพระองค์ก็ทรงนิ่ง ไม่ทรงตอบคำถาม คำถามที่พระพุทธองค์ ทรงตอบ คือ คำถามเรื่องอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งผลทำให้เกิดความพ้นทุกข์ ซึ่งมีคำอธิบายสอดคล้องตรงพระสูตรต้นตปิฎก ^{๓๖} และกล่าวถึงสักกายทิฐิตรงกับความหมายสักกายทิฐิติฐิที่ปรากฏในอภิธรรมปิฎก(อัมมสังคณี) ^{๓๗} ทิฐิเป็นสภาพธรรมที่ไม่ดี ทำให้บุคคลหลงผิด เห็นผิด เพราะเป็นทิฐิที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน ทิฐิเป็นห่วงน้ำ เป็นเครื่องประกอบให้จมอยู่โลกนี้ ดังข้อความดังต่อไปนี้

^{๓๕} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓ / ๑๕ / ๒๒.

^{๓๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๔๓ / ๓๕๙, พ.ป. ๓๑ / ๑๔๐ / ๒๑๔- ๒๒๐.

^{๓๗} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปฏิจจนุปปาตทีปนี และ ปัจจย ๒๔** **หลักสูตรมัชฌิมอภิธรรมิกะโท**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี. อินเตอร์ พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๐-๑๑๑.

“ทิวฐาสวะ หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องไหลอยู่ในความเห็นผิด
 ทิวฐโฐมะ หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำให้สัตว์จมอยู่ในความเห็นผิด
 ทิวฐโยคะ หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ให้ติดอยู่ในความเห็นผิด รูปภพ
 อรูปภพ รูปฌาน อรูปฌาน
 สีสัพพตปรามาสกายคันถะ หมายถึง ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องนามกาย รูปกายไว้โดยอาการ
 ยึดถือในการปฏิบัติที่ผิด
 ทิวฐุปาทาน หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องยึดมั่นในความเห็นผิด
 ทิวฐานุสย หมายถึง ธรรมชาติที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นธันดาน คือ ความเห็นผิด
 ทิวฐิสังโยชน หมายถึง ธรรมชาติที่ผูกสัตว์ไว้โดยอาการที่มีความเห็นผิด
 ทิวฐิกิเลส หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือความเห็นผิด” ^{๓๙}

๒.๖ ฐานแห่งทิวฐิ ๘ ประการ

การที่ทิวฐิจะเกิดขึ้นได้ต้องมีฐานที่อาศัยหรือที่เรียกว่าเหตุปัจจัยให้เกิดทิวฐิ
 เรียกว่า “ฐานแห่งทิวฐิ” มีอยู่ ๘ ประการ คือ

๑. ชั้นทั้งหลายเป็นฐานแห่งทิวฐิ หมายถึง ชั้นทั้งหลายที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็น
 ฐานแห่งทิวฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น ชั้นทั้งหลายจึงเป็นฐานแห่งทิวฐิ
๒. อวิชชา เป็นฐานแห่งทิวฐิหมายถึง อวิชชาที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐาน
 แห่งทิวฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น อวิชชาจึงเป็นฐานแห่งทิวฐิ
๓. ผัสสะ เป็นฐานแห่งทิวฐิหมายถึง ผัสสะที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิวฐิ
 เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น ผัสสะจึงเป็นฐานแห่งทิวฐิ
๔. สัญญา เป็นฐานแห่งทิวฐิหมายถึง สัญญาที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิวฐิ
 เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น สัญญาจึงเป็นฐานแห่งทิวฐิ
๕. วิตก เป็นฐานแห่งทิวฐิหมายถึง วิตกที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิวฐิ
 เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น วิตกจึงเป็นฐานแห่งทิวฐิ
๖. อโยนิโสมนสิการ เป็นฐานแห่งทิวฐิหมายถึง อโยนิโสมนสิการที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย
 ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิวฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น อโยนิโสมนสิการจึงเป็นฐานแห่งทิวฐิ
๗. ปาปมิตร เป็นฐานแห่งทิวฐิ หมายถึง ปาปมิตรที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐาน
 แห่งทิวฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น ปาปมิตรจึงเป็นฐานแห่งทิวฐิ

^{๓๙} พระสังฆธรรมโชติกะ อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ หลักสูตรชั้นจุฬาริกธรรมิกะโท**, พิมพ์ครั้งที่ ๗,
 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กรุงเทพเวชสาร, ๒๕๕๐), หน้า ๘๒-๘๓.

๘. ปรีตโฆสะ เป็นฐานแห่งทัญญูหมายถึง ปรีตโฆสะที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทัญญู เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้นปรีตโฆสะจึงเป็นฐานแห่งทัญญู เรียกว่าฐานแห่งทัญญู ๘ ประการ ^{๔๐}

๒.๗ กระบวนการเกิดขึ้นของทัญญูเจตสิก

กระบวนการเกิดขึ้นของทัญญูเจตสิก เป็นการฝังประทับอยู่ในจิตนานเนินหลายภพชาติ จมอยู่ในอุปาทาน ติดอยู่ในสิ่งที่ผิดไม่มีที่สิ้นสุด และฝังแน่นอยู่ในกองทุกข์ โดยมีวิชาเป็นตัวปิดบัง ทำให้ไม่รู้ตามความเป็นจริงพระไตรลักษณ์ในชั้น ๕ ของตนเองและยังสับสนเรื่องต่าง ๆ เช่น อัตตา อนัตตา สมมุติสัจจะหรือบัญญัติธรรม เช่น อัตตา คน สัตว์ ไต๊ะ หนังสือ ฯลฯ ปรมัตถสัจจะหรือสัจธรรมซึ่งเป็นความจริงตามสภาวะธรรมล้วน ๆ ซึ่งไม่มีชื่อหรือนามเรียกขาน ได้แก่ จิต เจตสิก ความจริงมี ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) ความจริงปรมัตถสัจจะ (สัจธรรม) (๒) ความจริงสมมุติสัจจะ (บัญญัติธรรม) ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโลกเกิดขึ้นมาใหม่ ๆ จนถึงปัจจุบัน ทุกสิ่งไม่มีอยู่จริง แต่เป็นเพียงชื่อหรือค่านาม คำสรรพนาม หรือคำสมมุติกำหนดขึ้นมา คำว่าบัญญัติธรรมได้แก่ เนื้อความที่นอกเหนือ ๆ จากคำว่า จิต เจตสิก รูป นิพพาน

บัญญัติธรรมมี ๒ ประเภท คือ (๑) อรรถบัญญัติ หมายถึง การตั้งชื่อโดยอาศัยลักษณะอาการของวัตถุ ฯลฯ เป็นหลักเกณฑ์ในการตั้งชื่อ ตัวอย่าง เช่น สันตानบัญญัติ (ลักษณะติดต่อกันเป็นพืด) คือ แผ่นดิน ภูเขา แม่น้ำ ฯลฯ และเป็นบัญญัติธรรมที่ไม่มีเสียงคำพูด แต่ทำให้รู้เนื้อความต่าง ๆ ได้ (๒) สัททบัญญัติ หมายถึง การตั้งชื่อโดยอาศัยสิ่งที่มีอยู่จริง หรืออาศัยสิ่งที่ไม่มีจริงล้วน ๆ บ้าง เช่น คำพูดเกี่ยวกับจิต เจตสิก รูป นิพพาน และ คำพูดที่ไม่เกี่ยวกับจิต เจตสิก รูป นิพพาน เช่น บุคคล อัตตา บ้าน ชาย หญิง เป็นต้น และมีเสียง ๆ มีคำพูดมีชื่อเรียกขานหรือค่านาม คำสรรพนาม และทำให้รู้เนื้อความนั้น ๆ ^{๔๑} และปรมัตถสัจจะ (สัจธรรม) หมายถึง ไม่มีชื่อหรือค่านามหรือคำสรรพนามเพิ่มขึ้น ได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน มีอยู่คงเท่าเดิม พิจารณาเป็นพระไตรลักษณ์ได้

ส่วนสมมุติสัจจะ (บัญญัติธรรม) หมายถึง มีชื่อเรียกขาน หรือค่านาม หรือคำสรรพนามเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสมัยปัจจุบัน เช่น คำว่าคอมพิวเตอร์ คำว่าโทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ทั้งอรรถบัญญัติและสัททบัญญัติที่มีการตั้งชื่อลักษณะเหล่านี้ ทำให้เกิดมีค่านามใหม่ ๆ หรือมีชื่อเรียกขานเกิดขึ้นเรื่อย ๆ อย่างที่ไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าโลกใบนี้จะสลายไป และ เกี่ยวกับหลักธรรมทุกหัวข้อหรือทุกหมวด เมื่อกล่าวโดยสภาวะธรรมปรมัตถสัจจะล้วน ๆ แล้วย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ส่วน

^{๔๐} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๑๒๔ / ๑๙๒-๑๙๓. , ที.สี. อ.

^{๔๑} พระสังฆมณฑลชวตตะ อัมมาจาริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปฏิจจสมุปปาตทีปนี และ ปัจจัย ๒๔ หลักสูตรมชฌิมอภิธรรมิกะโท, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี. อินเตอร์ พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๗ - ๒๑๕.

บัญญัติธรรมนั้นไม่ได้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปได้จริง เพราะเหตุว่า หลักระบวนต่าง ๆ นั้นเป็นเพียงตัวอักษร เป็นเพียงตัวหนังสือและไม่สามารถพิจารณาเป็นพระไตรลักษณ์ได้^{๔๒}

พุทธศาสนิกชนบางคนมีความเห็นผิดเกี่ยวกับตัวตนร่างกายที่ยึดมั่นว่าเป็นร่างกายที่เที่ยงแท้ ยึดมั่นว่าเป็นของเราไม่ให้แก่ชรา ไม่ให้ตาย ยึดมั่นสิ่งของเครื่องใช้ สิ่งอำนวยความสะดวกเช่นบ้าน รถ ที่ดิน ยึดมั่นไม่ปล่อยวาง เมื่อสิ่งเหล่านี้จากไปจึงทำใจไม่ได้ การสูญเสียบุคคลที่รักหรือไม่ได้สิ่งที่เป็นที่รักจึงมักทำลายตนเอง จมปลักอยู่กับอดีตยึดมั่นในสิ่งที่จากไป การที่เป็นเช่นนี้เพราะไม่ได้ศึกษาให้เข้าใจเรื่องชั้น ๕ ไม่ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานตามหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่เข้าใจเรื่องอริยสัจ ๔ การไม่เข้าใจในเรื่องชั้น ๕ อริยสัจ ๔ และอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงนับว่าเป็นกระบวนการเกิดหรือสาเหตุทำให้เกิดความเห็นผิดซึ่งเป็นทวิภูมิจิตที่ไม่ควรเสพอย่างยิ่ง^{๔๓} และยังเป็นสาเหตุหรือเป็นปัจจัยส่งผลทำให้ทวิภูมิจิตหรืออกุศลธรรมเกิดขึ้นเช่นมานเจตสิก หมายถึงความถือตัว มีอรรถคือ มีความทะนงตน เป็นลักษณะ เชิดชูตนเองว่ามีความดีมากกว่าบุคคลอื่น เป็นผลปรากฏ ความอยากเป็นเหตุไถ่^{๔๔}

ในจิตตูปาทกัณฑ์อกุศลบท คัมภีร์สังคณี ระบุไว้ว่าจิตที่สัมปยุตด้วยทวิภูมิจิตทั้งหมด ๔ ดวงคืออกุศลจิตดวงที่ ๑ ดวงที่ ๒ ดวงที่ ๕ และดวงที่ ๖ สามารถแสดงเป็นรูปภาพได้ดังนี้

ภาพที่ ๒.๑

อกุศลจิตดวงที่ ๑ จิตที่เป็นอกุศล สหคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยทวิภูมิจิต มีรูปเป็นอารมณ์ มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา วิริยินทรีย์ สมาธิในทรีย์ มนินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ ขีวตินทรีย์ มิจฉาทิภูมิจิต มิจฉาสังกัปปะ

^{๔๒} พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย, **คู่มือการศึกษา พระอภิธรรมชั้นจุฬารามวาสี**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จก.ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๔๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔ / ๑๑๖ / ๑๔๕.

^{๔๔} อภิ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๓๙๙ / ๑๑๖.

มิจฉาวายามะ มิจฉาสมาธิ วิริยพละ สมาธิพละ อหิริกพละ อนัตตปปพละ โลกะ โมหะ อภิชฌา มิจฉาทิฏฐิ อหิริกะ อนัตตปปปะ สมณะ ปคคาหะ และอวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูป ซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อันในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปอกุศล^{๔๕}

อกุศลจิตดวงที่ ๒ จิตที่เป็นอกุศลสหระคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยทิฏฐิ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นโดยมีเหตุชักจูง ในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น ฯลฯ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปอกุศล^{๔๖}

อกุศลจิตดวงที่ ๕ จิตที่เป็นอกุศล สหระคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยทิฏฐิ มีรูปเป็นอารมณ์ มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจารณ์ อุเบกขา เอกัคคตา วิริยินทรีย์ สมาธิในทรีย์ มนินทรีย์ อุเปกขินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉา สังกัปปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสมาธิ วิริยพละ สมาธิพละ อหิริกพละ อนัตตปปพละ โลกะ โมหะ อภิชฌา มิจฉาทิฏฐิ อหิริกะ อนัตตปปปะ สมณะ ปคคาหะ และอวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อันในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปอกุศล^{๔๗}

อกุศลจิตดวงที่ ๖ จิตที่เป็นอกุศล สหระคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยทิฏฐิ มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นโดยมีเหตุชักจูงในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น ฯลฯ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปอกุศล^{๔๘}

อกุศลจิตทั้ง ๔ ดวงดังกล่าวนี้เป็นจิตที่มีโลภเป็นมูลและต่างก็ประกอบไปด้วย ทิฏฐิเจตสิกด้วยกันทั้งสิ้น อกุศลธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นเจริญขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด โผล่ขึ้น ผุดขึ้น ในจิตผู้ที่มีความเห็นผิดตลอดเวลา และเป็นเพราะเหตุว่าพุทธศาสนิกชนบางคนขาดสัมมาสติ ฯลฯ ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง การขาดสัมมาสติ สภาวะธรรมความระลึกได้ สติมีหน้าที่เป็นใหญ่ในการ ครอบงำ ความหลงลืม และเป็นเหตุปัจจัยทำให้ปัญญาเจตสิกหรืออกุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นเจริญขึ้น อย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุดจนสิ้นลมหายใจครั้งสุดท้าย และธรรมหมวดอื่น ๆ จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัย สัมมาสติทำหน้าที่ระลึกก่อนทุกครั้ง และมีความเป็นใหญ่กว่าเจตสิกดวงอื่น ๆ ที่เกิดร่วม หรือ ประกอบในขณะจิตดวงนั้นๆ ในขณะนั้น เมื่อสัมมาสติเกิดขึ้นย่อมจะระลึกได้ทุกอิริยาบถจิตย่อมไม่ พ้นเพื่อน ความคิดย่อมไม่เลื่อนลอย และสัมมาสติทำหน้าที่คุ้มครองชีวิตมโนะทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่ให้ผิดพลาด ไม่ให้เลอะเลือน ไม่ให้สับสน ทำให้ไม่ได้รับอันตรายเมื่อมีสัมมาสติเกิดขึ้น

^{๔๕} อภ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๓๖๕ / ๑๑๐.

^{๔๖} อภ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๓๙๙ / ๑๑๖.

^{๔๗} อภ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๔๐๓ / ๑๑๗.

^{๔๘} อภ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๔๐๙ / ๑๑๙.

และมีกระบวนการเกิด หรือสาเหตุที่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดมิจฉาภิภูมิตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก

สาเหตุหรือปัจจัยทำให้เกิดมิจฉาภิภูมิตาม มี ๒ ปัจจัย ได้แก่

(๑) พรโตโฆสะ หมายถึงการได้ฟังอรรถธรรมจากผู้อื่นหรือฟังสิ่งที่ไม่ใช่ทางสัมมาภิภูมิตที่ส่งผลทำให้เกิดความพันทุกระดับโลกียะและโลกุตตระเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตาย

(๒) อโยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดโดยไม่แยบคาย เช่น คิดไม่ถูกต้อง คิดไม่ถูกวิธี คิดไม่ถูกระบบจากเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ฟังมา ^{๔๙}

พรโตโฆสะ หมายถึง ผู้ที่มีความเห็นผิดบางคนเพราะขาดการได้ฟังเรื่องราวที่ดี ๆ คือ การฟังเรื่องราวที่เป็นสัมมาภิภูมิตที่เรียกว่า สุตมยปัญญา แปลว่า ปัญญาที่เกิดจากการฟัง การฟังจากพรโตโฆสะที่ดี ตัวอย่าง เช่น การได้ฟังจากเพื่อนหรือกัลยาณมิตรรวมถึง การได้อ่าน การได้เล่าเรียนตามสถานศึกษา การฟังจากแหล่งต่าง ๆ ฯลฯ

อโยนิโสมนสิการหมายถึง การคิดไม่แยบคายจากการฟังที่ดี ๆ ที่เรียกว่า จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเจตสิกที่เกิดจากการคิดด้วยตนเองตนเอง วิธีการคิดแบบอโยนิโสมนสิการ มีหลายวิธี ได้แก่ ขาดการคิดตามหลักธรรมปฏิจจสมุปบาท ขาดการคิดแยกส่วนประกอบของชีวิต ขาดการคิดรู้เท่าทันตามหลักพระไตรลักษณ์ ขาดการคิดแก้ปัญหาตามหลักธรรมอริยสัจสี่ ขาดการคิดตามหลักการ ความจริง ความดี ความงาม และขาดการที่ไม่ติดอยู่ในฤทธิ์ ขาดการคิดแยกคุณ แยกโทษและคิดหาทางออก ขาดการคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม คุณค่าแท้หมายถึง คุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตโดยตรงสุขทั้งตนเองและผู้อื่น ส่วนคุณค่าเทียมหรือคุณค่า พอก หมายถึงคุณค่าที่เป็นประโยชน์สนองต่อตัณหาวิขา มุ่งเอาความสวย ความงาม ความโก้ นำเอาตัณหา ภิภูมิตเจตสิกเป็นเครื่องตีค่า ตีราคาเป็นต้น ขาดการคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรมหมายถึง ขาดการคิดเพื่อให้เกิดสัมมาภิภูมิต ฯลฯ ขาดการคิดให้มีสติสัมปชัญญะอยู่กับปัจจุบันอารมณ์ ขาดการคิดแบบวิเคราะห์ ด้านส่วนประกอบย่อย ขาดการคิดเรียงลำดับเหตุปัจจัย ขาดการคิดวิธีตอบปัญหา เช่น การแยกแยะตอบ โดยการย้อนถาม หรือไม่ตอบปัญหาเป็นต้น ^{๕๐}

พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย ได้อธิบายกระบวนการที่ทำให้เกิดมิจฉาภิภูมิตต่าง ๆ มี ๕ ประการ คือ

๑. เป็นผู้มึสัสตภิภูมิต และอุจเฉทภิภูมิตเป็นอัยยาคัย
๒. ขอบคบบกบุคคลที่มีความเห็นผิด
๓. หันหลังให้พระสัทธรรม

^{๔๙} อก.ทก. (ไทย) ๒๐ / ๑๒๖ / ๑๑๕.

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙, ๖๒๑, ๖๖๗.

๔. เป็นผู้มากไปด้วยความคิดผิด

๕. เป็นผู้จมอยู่ในความเห็นผิด และอธิบายกระบวนการที่เป็นสาเหตุทำให้เกิด ทิฐิติดสัมปยุตตจิต มี ๕ ประการ คือ

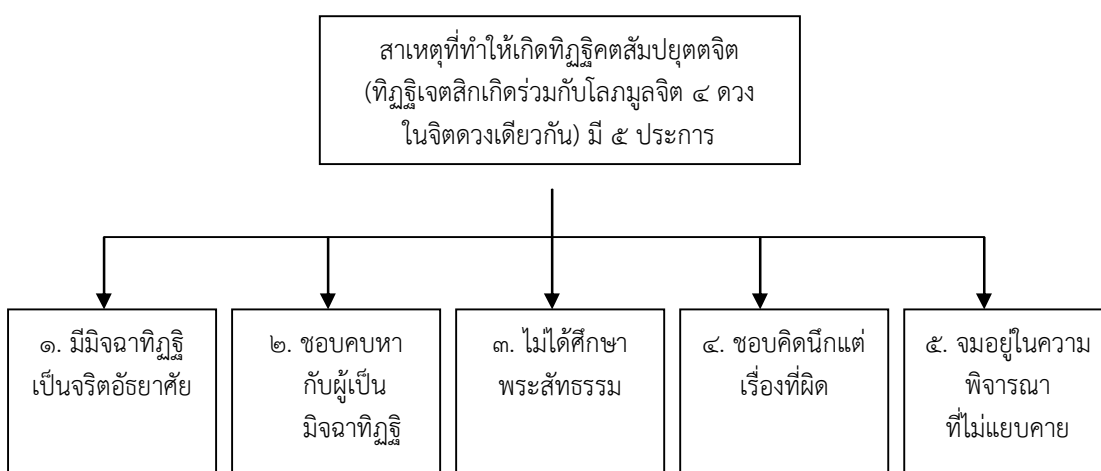
๑. มีมิฉนาทิฐิเป็นจริตอธยาศัย หมายถึง ผู้มีนิสัยเคยชินเป็นมิฉนาทิฐิ
๒. ขอบคบหากับผู้ที่เป็นมิฉนาทิฐิ หมายถึง ขอบคบสมาคมกับผู้ที่มีความเห็นผิด
๓. ไม่ได้ศึกษาพระสัทธรรม หมายถึง ไม่ได้ศึกษาพระสัทธรรมเรื่องทิฐิเจตสิก
๔. ขอบคตินึกแต่เรื่องที่ผิด หมายถึง ขอบคตินึกแต่เรื่องที่ผิดจากความเป็นจริง

เสมอ

๕. จมอยู่ในความพิจารณาที่ไม่แยบคาย หมายถึง จมอยู่ในวิชาด้วยความไม่รู้ พิจารณาชั้น ๕ ว่านั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อดีตของเรา^{๕๑}

กระบวนการหรือสาเหตุทำให้เกิด ทิฐิติดสัมปยุตตจิต สามารถแสดงเป็นแผนภูมิ ได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๒ สาเหตุที่ทำให้เกิดทิฐิติดสัมปยุตตจิต

ส่วนกระบวนการเกิดขึ้นของสัkkายทิฐิ คือ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ไม่พบคำชี้แนะจากพระอริยบุคคลหรือสัตบุรุษ ย่อม พิจารณารูปขันธ์เป็นอัตตา ฯลฯ อย่างต่อเนื่องโดยหาปัญญาไม่ได้ จมอยู่ในความเห็นผิดที่เรียกว่า สัkkายทิฐิ ที่ยึดขันธ์ ๕ เป็นอัตตาทิ้งตลอดไป^{๕๒} พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะได้อธิบาย คือ การยึดมั่นขันธ์ ๕ เป็นอารมณ์หรือเป็นเราได้แก่ ยึดมั่น รูปขันธ์เป็นเรา เรามีรูปขันธ์ รูปขันธ์ในเรา เราในรูปขันธ์ ยึดมั่นในเวทนาขันธ์ ฯลฯ ฯลฯ ยึดมั่นในวิญญาณขันธ์ วิญญาณขันธ์

^{๕๑} พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมชั้นจุฬารัตนปริวรรต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หจก.ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๕๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔ / ๘๗ / ๘๘.

เป็นเรา เรามีวิญญาณชั้น วิญญาณชั้นในเรา เราใน วิญญาณชั้น^{๕๓} กระบวนการเกิดขึ้นของ สักกายทิฐิ สามารถสรุปแสดงเป็นแผนภูมิ ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๓ กระบวนการเกิดขึ้นของสักกายทิฐิ

ในที่นี้ คำว่า “เรา” หมายถึง คำสมมุติสัจจะที่ชาวโลกเข้าใจผิดว่า เราเป็นอัตตา มีตัวตน ซึ่งคำว่า “เรา” เป็นเพียงชื่อหรือนามสมมุติขึ้นมาหรือเรียกว่า คำสรรพนาม

สรุปว่า กระบวนการเกิดขึ้นของทิฐิเจตสิกทั้งหมด ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเพราะเหตุว่าบุคคลบางคน ไม่ได้ศึกษาและ การไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่ได้ฝึกสมาสติ การไม่ได้สนทนากับผู้มีสัมมาทิฐิ และยังขาดการคิดแบบโยนิโสมนสิการอีกด้วย

๒.๔ องค์ธรรมที่เกิดร่วมทิฐิเจตสิก

องค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทิฐิเจตสิกหมายถึง องค์ธรรมหรือสภาวะธรรมที่เกิดร่วมกับ ทิฐิเจตสิก เรียกว่า สภาวะธรรมสัมปยุตด้วยทิฐิ ดังที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี หมวด อุกุศลบท ตัวอย่าง เช่น อุกุศลจิตดวงที่ ๑ หมายถึง จิตที่เป็นอกุศล สหจรตด้วยโสมนัส (ไปพร้อมกัน)

^{๕๓} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปฏิจจนูปาทาทิปปินี และปัจฉัย ๒๔ หลักสูตร มัชฌิมอภิธรรมิกะโท, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี. อินเตอร์ พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘ - ๒๑, ๘๐ - ๑๑๑.

สัมปยุตด้วยทิวฏฐิ (การประกอบทั่วพร้อมด้วยดี) มีรูปเป็นอารมณ์ มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภ (กล่าวถึง) อารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นเรียกว่า ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา วิริยปหานี สมานินทรีย์ มนินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ มิจฉาทิวฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสมานินทรีย์ วิริยผละ สมานินผละ อหิริกผละ อนัตตัตถะปผละ โลกะ โมหะ อภิชฌา มิจฉาทิวฏฐิ อหิริกะ อนัตตัตถะปผละ ปัคคาหะ และอวิกเขปะ ก็เกิดขึ้นหรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อัน ชื่อว่าเป็นอกุศล รวมเป็นสามสิบเอ็ดสภาวะธรรมนับจิตด้วยที่เกิดร่วมแต่มิฉะนั้นดวงทิวฏฐิเจตสิกเพราะตนเองตั้งตัวเป็นประธานแล้ว และสามารถแสดงความหมายแต่ละสภาวะธรรมได้ดังนี้

ผัสสะ หมายถึง ผัสสะที่เกิดขึ้นเพราะความกระทบกิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ภาวะที่ถูกต้อง ชื่อว่าผัสสะ

เวทนา หมายถึง เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะ มีสภาวะธรรมมีความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ อันเกิดแต่สัมผัสแห่งมโนธาตุที่เหมาะสมกัน ความเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดแต่เจโตสัมผัส ชื่อว่าเวทนาที่เกิดขึ้น

สัญญา หมายถึง สัญญาที่เกิดขึ้นเพราะความจำได้ กิริยาที่จำได้ ภาวะที่จำได้ อันเกิดแต่สัมผัสแห่งมโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน ชื่อว่าสัญญาที่เกิดขึ้น

เจตนา หมายถึง เจตนาที่เกิดขึ้นความตั้งใจ กิริยาที่ตั้งใจ ภาวะที่ตั้งใจ อันเกิดแต่สัมผัสแห่งมโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน ชื่อว่าเจตนาที่เกิดขึ้น ^{๕๔}

จิต หมายถึง จิตที่เกิดขึ้น จิต มโน มานัส หทัย ปณฺหาระ มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ และมโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน ชื่อว่าจิตที่เกิดขึ้น

วิตก หมายถึง วิตกที่เกิดขึ้นความตรึก ความตรึกโดยอาการต่าง ๆ ความดำริ ความที่จิตแนบแน่นในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ มิจฉาสังกัปปะในชื่อว่า วิตกที่เกิดขึ้น

วิจาร หมายถึง วิจารที่เกิดขึ้น ความตรอง ความพิจารณา ความตามพิจารณา ความเข้าไปพิจารณา ความที่จิตสืบต่ออารมณ์ ความที่จิตเพ่งอารมณ์ ชื่อว่าวิจารที่เกิดขึ้น

ปีติ หมายถึง ปีติที่เกิดขึ้น ความอึดเอิบ ความปราโมทย์ ความยินดีอย่างยิ่ง ความบันเทิง ความร่าเริงความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความตื่นเต้น ความที่จิตขึ้นขมยินดี ชื่อว่า ปีติที่เกิดขึ้น

สุข หมายถึง สุขที่เกิดขึ้นความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดแต่เจโตสัมผัส ชื่อว่า สุขที่เกิดขึ้น

^{๕๔} อภ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๓๖๕ - ๓๖๙ / ๑๑๐ .

เอกัคคตา หมายถึง เอกัคคตาที่เกิดขึ้น ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ภาวะที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธินทรีย์ สมาธิพละ มิจฉาวายามะ ชื่อว่าเอกัคคตาที่เกิดขึ้น

วิริยินทรีย์หมายถึง วิริยินทรีย์ ที่เกิดขึ้น การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวาย ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ทอดอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ มิจฉาวายามะ ชื่อว่าวิริยินทรีย์ที่เกิดขึ้น

สมาธินทรีย์ หมายถึงสมาธินทรีย์ ที่เกิดขึ้น ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ ฟุ้งซ่าน ภาวะที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธินทรีย์ สมาธิพละ มิจฉา สมาธิ ชื่อว่าสมาธินทรีย์ที่เกิดขึ้น

มณินทรีย์ หมายถึง มณินทรีย์ที่เกิดขึ้น จิต มโน มานัส หทัย ปณฺฑระ มโน มนายตนะ มณินทรีย์ วิญญูณ วิญญูณขันธ์ และมโนวิญญูณธาตุที่เหมาะสมกัน ชื่อว่ามณินทรีย์ที่เกิดขึ้น

โสมนัสสินทรีย์ หมายถึง โสมนัสสินทรีย์ ที่เกิดขึ้นความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุขอันเกิดแต่เจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดแต่เจโตสัมผัส ชื่อว่าโสมนัสสินทรีย์ที่เกิดขึ้น

ชีวิตินทรีย์หมายถึง ชีวิตินทรีย์ ที่เกิดขึ้น อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไป กิริยาที่ให้ เป็นไป อาการที่สืบเนื่องกันความดำเนินไป ความหล่อเลี้ยงชีวิต ชีวิตินทรีย์แห่งสภาวะธรรมที่ไม่เป็น รูปเหล่านั้นชื่อว่าชีวิตินทรีย์ที่เกิดขึ้น

มิจฉาทิฎฐิหมายถึง มิจฉาทิฎฐิที่เกิดขึ้น ทิฎฐิ ความเห็นผิด รกชฎคือทิฎฐิ กันดาร คือทิฎฐิ ความเห็นอันเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฎฐิ ความผันแปรแห่งทิฎฐิ สังโยชนคือทิฎฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิที่เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศความยึดถือ โดยคลาดเคลื่อน ชื่อว่ามิจฉาทิฎฐิที่เกิดขึ้น มิจฉาสังกัปปะ หมายถึงมิจฉาสังกัปปะที่เกิดขึ้น ความตรึก ความตรึกโดยอาการต่าง ๆ ความดำริ ความที่จิตแนบแน่นในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ มิจฉาสังกัปปะชื่อว่ามิจฉาสังกัปปะที่เกิดขึ้น มิจฉาวายามะหมายถึง มิจฉาวายามะ ที่เกิดขึ้นการปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวายความ พยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ทอดอย ความ ไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ มิจฉาวายามะ ชื่อว่ามิจฉาวายามะที่เกิดขึ้น

มิจฉาสมาธิ หมายถึง มิจฉาสมาธิที่เกิดขึ้นความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ภาวะที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธินทรีย์ สมาธิพละ มิจฉาสมาธิ ชื่อว่า มิจฉาสมาธิที่เกิดขึ้น วิริยพละ หมายถึงวิริยพละ ที่เกิดขึ้นการปรารภความเพียรทางใจ ความ

ขมมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวาย ความพยายาม ความอดสาเห ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ มิจฉาวายามะ ชื่อว่าวิริยพละที่เกิดขึ้น สมาธิพละหมายถึง สมาธิพละ ที่เกิดขึ้น ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิินทรีย์ สมาธิพละ มิจฉาสมาธิ ชื่อว่าสมาธิพละที่เกิดขึ้น อหิริกพละหมายถึง อหิริกพละที่เกิดขึ้นกิริยาที่ไม่ละอายต่อการประพฤติ ทุจริตอันเป็นสิ่งที่ควรละอาย กิริยาที่ไม่ละอายต่อการประกอบสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาป ชื่อว่า อหิริกพละที่เกิดขึ้น ^{๕๕}

อนัตตตปฺปพละหมายถึง อนัตตตปฺปพละที่เกิดขึ้นกิริยาที่ไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติ ทุจริตอันเป็นสิ่งที่ควรเกรงกลัว กิริยาที่ไม่เกรงกลัวต่อการประกอบสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาป ชื่อว่า อนัตตตปฺปพละที่เกิดขึ้น โลภะหมายถึง โลภะ ที่เกิดขึ้น ความโลภ กิริยาที่โลภ ภาวะที่โลภ ความกำหนด กิริยาที่กำหนด ภาวะที่กำหนด ความเพ่งเล็ง อกุศลมูลคือโลภะ ชื่อว่าโลภะที่เกิดขึ้น โมหะหมายถึง โมหะ ที่เกิดขึ้นความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่รู้แจ้งตลอด ความไม่รู้ถือเอาให้ถูกต้อง ความไม่หยั่งลงอย่างรอบครอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา การไม่ทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญาความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความหลุ่มหลง ความหลงไหล อวิชชา อวิชฺชณะ อวิชชาโยคะ อวิชชานุสัย ปริยภูฐาน กิเลสคืออวิชชา ลมฺคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ ชื่อว่าโมหะที่เกิดขึ้น อภิชฌา หมายถึง อภิชฌาที่เกิดขึ้น ความโลภ กิริยาที่โลภ ภาวะที่โลภ ความกำหนด กิริยาที่กำหนด ภาวะที่กำหนด ความเพ่งเล็ง อกุศลมูลคือโลภะ ชื่อว่าอภิชฌาที่เกิดขึ้น มิจฉาทิฏฐิ หมายถึง มิจฉาทิฏฐิ ที่เกิดขึ้น ทิฏฐิ ความเห็นผิด รกชฎคือทิฏฐิ กันดารคือทิฏฐิ ความเห็นที่เป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฏฐิ ความผันแปร แห่งทิฏฐิ สังโยชนคือทิฏฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความยึดผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิที่เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศความยึดถือโดยคลาดเคลื่อน ชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิที่เกิดขึ้น

อหิริกะหมายถึง อหิริกะ ที่เกิดขึ้นกิริยาที่ไม่ละอายต่อการประพฤติทุจริตอันเป็นสิ่งที่ควรละอาย กิริยาที่ไม่ละอายต่อการประกอบสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาป ชื่อว่าอหิริกะที่เกิดขึ้น อนัตตตปฺปะ หมายถึง อนัตตตปฺปะ ที่เกิดขึ้นกิริยาที่ไม่เกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริตอันเป็นสิ่งที่ควรเกรงกลัว กิริยาที่ไม่เกรงกลัวต่อการประกอบสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปชื่อว่า อนัตตตปฺปะที่เกิดขึ้น สมณะหมายถึง สมณะที่เกิดขึ้นความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิินทรีย์ สมาธิพละ มิจฉาสมาธิ ชื่อว่าสมณะที่เกิดขึ้น ปคคาหะ หมายถึง ปคคาหะ ที่เกิดขึ้นการปรารถนาความเพียรทางใจ ความขมมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวาย ความพยายาม ความอดสาเห ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ

^{๕๕} อภ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๓๗๐ - ๓๘๗ / ๑๑๑ - ๑๑๓ .

ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยนทรีย์ วิริยพละ มิจฉาวายามะ ชื่อว่า ปัคคาหะที่เกิดขึ้น อวิกเขปะ หมายถึงอวิกเขปะ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิทริย สมาธิพละ มิจฉาสมาธิ ชื่อว่าอวิกเขปะที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อื่น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปอกุศล^{๕๖}

อกุศลจิตดวงที่ ๒ หมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นอกุศล จิตที่เป็นอกุศลสหระคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยทัญญู มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นโดยมี เหตุชักจูง ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น ฯลฯ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปอกุศล อกุศลจิตดวงที่ ๕ หมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นอกุศล จิตที่เป็นอกุศล สหระคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยทัญญู มีรูปเป็น อารมณ์ มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ มีธรรมเป็น อารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นเพราะมีสภาวะธรรมอื่น ๆ เกิดร่วมกับทัญญูเจตสิก ได้แก่ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจารณ์ อุเบกขา เอกัคคตา วิริยนทรีย์ สมาธิทริย มนินทรีย์ อุเปกขินทริย ชิวิตินทริย มิจฉาทัญญู มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวายามะมิจฉาสมาธิ วิริยพละ สมาธิพละ อหิริกพละ อนอตตปปพละ โลภะ โมหะ อภิขณามิจฉาทัญญู อหิริกะ อนอตตปปปะ สมณะ ปัคคาหะ และอวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อื่น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อ ว่าเป็นอกุศล

ตัวอย่างแสดงความหมาย เช่น ผัสสะหมายถึง ผัสสะ ที่เกิดขึ้นความกระทบ กิริยาที่ กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ภาวะที่ถูกต้องที่เกิดขึ้นชื่อว่าผัสสะที่เกิดขึ้น เวทนาหมายถึง เวทนาที่เกิดขึ้น ความสำราญทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สำราญทางใจก็ไม่ใช่ อันเกิดแต่สัมผัสแห่ง มโนวิญญาณธาตุที่ เหมาะสมกัน ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตีสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตีสัมผัส ชื่อว่าเวทนาที่เกิดขึ้น อุเบกขามีความหมายถึง อุเบกขา ที่เกิดขึ้น ความสำราญทางใจก็ ไม่ใช่ ความไม่สำราญทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตีสัมผัส กิริยาเสวย อารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตีสัมผัส ชื่อว่าอุเบกขาที่เกิดขึ้น อุเปกขินทริยหมายถึง อุเปกขินทริย ที่เกิดขึ้นความสำราญทางใจก็ไม่ใช่ ความไม่สำราญทางใจก็ไม่ใช่ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่ ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตีสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่ทุกข์ไม่สุข อันเกิดแต่เจตีสัมผัส ชื่อว่า อุเปกขินทริยที่เกิดขึ้น ฯลฯ หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อื่น สภาวะธรรมเหล่านี้ ว่าเป็นอกุศล อกุศลจิตดวงที่ ๖ หมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นอกุศล จิตที่เป็นอกุศล สหระคตด้วย อุเบกขา สัมปยุตด้วยทัญญู มีรูปเป็นอารมณ์ ฯลฯ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นโดยมีเหตุชักจูง เช่น ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น ฯลฯ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าปอกุศล^{๕๗}

^{๕๖} อภ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๓๘๘ - ๓๙๗ / ๑๑๔ - ๑๑๕.

^{๕๗} อภ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๓๙๙, ๔๐๓, ๔๐๙ / ๑๑๖ - ๑๑๙.

ต่อไปเป็นอธิบายองค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทวิภูจิตตสิกที่ปรากฏในข้อมูลระดับพุทฺธิภูมิซึ่งมีความสอดคล้องกันบ้างแต่ยึดข้อมูลระดับปฐมภูมิเป็นหลัก เหตุผลที่นำมาอธิบายเพราะจะให้เห็นความแตกต่างด้านการอธิบายเท่านั้น ซึ่งมีคำอธิบายโดยย่อดังนี้

องค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทวิภูจิตตสิกในโลกมูลจิตดวงที่ ๑ มีจำนวน ๑๘ ดวง เว้นตนเองเข้าไปทำหน้าที่ปรุงแต่งจิต ได้แก่ (๑) ผัสสเจตสิก หมายถึง สภาพที่กระทบอารมณ์ มีอรรถคือ มีการกระทบอารมณ์ เป็นลักษณะ มีการประสานอารมณ์ ทวาร วิญญาณเป็นหน้าที่ มีการประชุมอารมณ์ ทวาร วิญญาณเป็นผลปรากฏ มีอารมณ์ตามทวารเป็นเหตุใกล้ (๒) เวทนาเจตสิกหมายถึง ความรู้สึก เช่น โสมนัสสเวทนาหมายถึง ความสุขทางใจ มีอรรถคือ รับอารมณ์ที่ดีเป็นลักษณะ มีอาการพอใจเป็นหน้าที่ มีความยินดีเป็นผลปรากฏ มีความสงบเป็นเหตุใกล้และอุเบกขาเวทนาหมายถึง ความเฉย ๆ มีอรรถ คือ รับอารมณ์ปานกลาง เป็นลักษณะ ไม่นิยม ยินร้ายเป็นหน้าที่ มีความสงบเป็นผลปรากฏ ไม่มีปิติเป็นเหตุใกล้ (๓) สัญญาเจตสิกหมายถึง ความจำมีอรรถ คือ จำอารมณ์เป็นลักษณะ จำเครื่องหมายเป็นหน้าที่ จำได้เป็นผลปรากฏ อารมณ์เป็นเหตุใกล้ (๔) เจตนาเจตสิกหมายถึง ตัวชักชวนให้เจตสิกดวงอื่น ๆ ทำงาน มีอรรถ คือ ความตั้งใจเตือนองค์ธรรมที่เกิดร่วมกับตนเป็นลักษณะ การชวนชวนเป็นหน้าที่ การจัดแจงเป็นผลปรากฏ นามที่เหลือเป็นเหตุใกล้ (๕) เอกัคคตาเจตสิกหมายถึง ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว มีอรรถคือ มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ รวบรวมองค์ธรรมที่เกิดร่วมให้เป็นอันเดียวกันเดียวกันเป็นหน้าที่ มีความสงบเป็นผลปรากฏ มีความสุขเป็นเหตุใกล้ (๖) ชีวิตินทรีย์เจตสิกหมายถึง รักษาจิต เจตสิก รูปให้มีชีวิตอยู่ได้ตลอดดูจิตขณะและกัณฺเฑาะว์ ชีวิตมี ๒ คือรูปชีวิต นามชีวิต มีอรรถคือ มีการดูแลรักษาองค์ธรรมที่เกิดร่วมเป็นลักษณะ ทำให้องค์ธรรมเกิดร่วมตั้งอยู่เป็นหน้าที่ การทรงอยู่ได้ของ องค์ธรรมเหล่านั้นเป็นผลปรากฏ นามที่เหลือเป็นเหตุใกล้ (๗) มนสิการเจตสิกหมายถึง ทำอารมณ์ไว้ในใจ มีอรรถคือ เล่นไปในอารมณ์ เป็นลักษณะ ประกอบกับอารมณ์เสมอ เป็นหน้าที่ มุ่งตรงต่ออารมณ์เสมอเป็นผลปรากฏ อารมณ์เป็นเหตุใกล้^{๕๘}

เจตสิกดวงที่ ๑ ถึงเจตสิกดวงที่ ๗ เป็นเจตสิกเกิดขึ้นเข้าไปปรุงแต่งจิตทุกดวงทั้งฝ่ายกุศลธรรมและอกุศลธรรม (๘) วิตกเจตสิกหมายถึง สภาพยกจิตเข้าสู่อารมณ์ มีอรรถคือ ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์เป็นลักษณะ ทำจิตกระทบอารมณ์เป็นหน้าที่ การเข้าถึงอารมณ์เป็นผลปรากฏ นาม ที่เหลือเป็นเหตุใกล้ (๙) วิจารเจตสิก หมายถึง พิจารณาอารมณ์ มีอรรถคือ พิจารณาอารมณ์เป็นลักษณะ ประกอบอารมณ์ไว้ เป็นหน้าที่ ผูกจิตไว้กับอารมณ์เป็นผลปรากฏ นามที่เหลือ เป็นเหตุใกล้ (๑๐) อธิโมกข์เจตสิกหมายถึง ปักใจลงในอารมณ์ มีอรรถคือ การตัดสินใจเป็นลักษณะ จับอารมณ์ไว้เป็นหน้าที่ ตัดสินใจเด็ดขาดเป็นผลปรากฏ อารมณ์เป็นเหตุใกล้ (๑๑) วิริยเจตสิกหมายถึง ความ

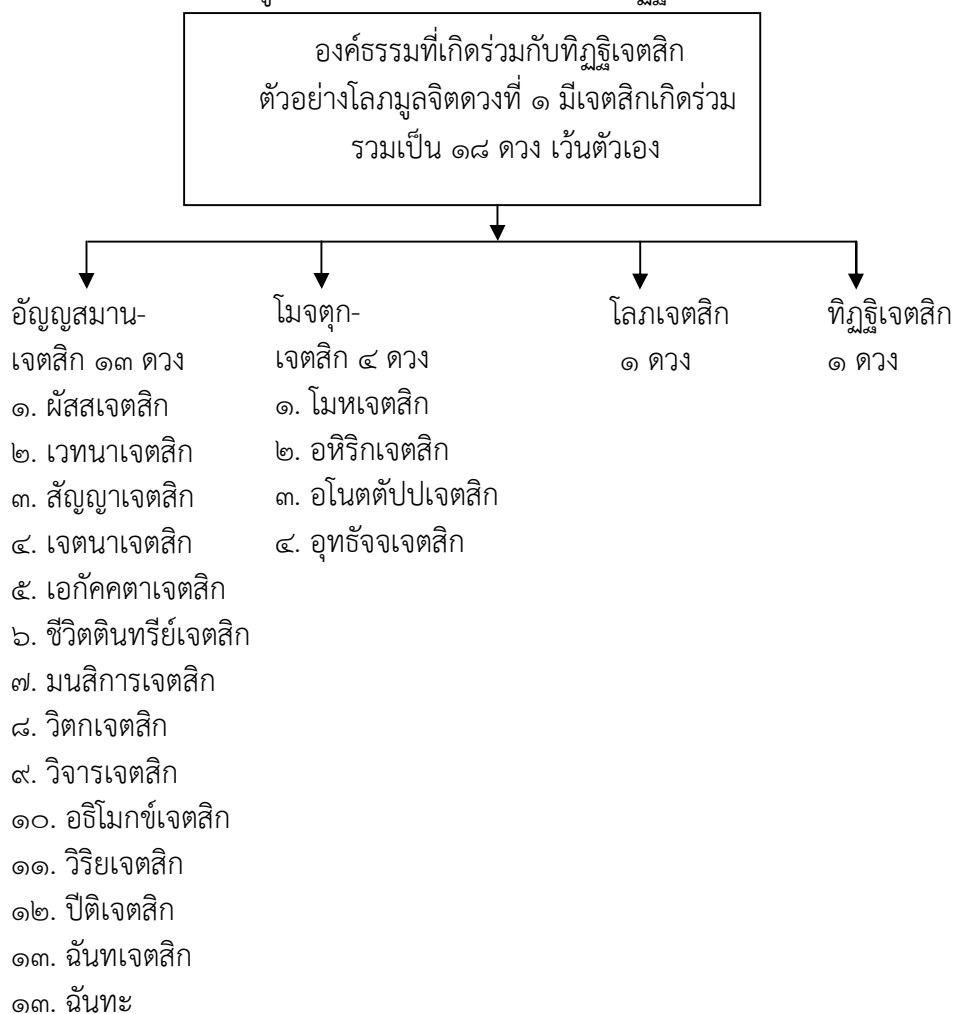
^{๕๘} วรรณสิทธิ ไทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ประเภทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ทิพยวิสุทฺธิ์, ๒๕๔๕) หน้า ๑๕ - ๓๒.

เพียรพยายาม มีอรรถโดยเฉพาะคือ มีความอาจหาญในการทำงานเป็นลักษณะ อุดหนุนจิต เจตสิกที่เกิดขึ้นเป็นหน้าที่ มีอาการไม่ทอดายเป็นผลปรากฏ อาการริบลงมือปฏิบัติงานเป็นเหตุไถ่ (๑๒) ปิติเจตสิกหมายถึง ความ ปลื้มใจในอารมณ์ มีอรรถโดยเฉพาะคือ เิบอ้อมใจในอารมณ์เป็นลักษณะ ทำให้จิต เจตสิกเกิดร่วมเิบอ้อม เป็นหน้าที่ พุกายฟูใจเป็นผลปรากฏ เวทนาขันธ สัญญาขันธ วิญญาณขันธ เป็นเหตุไถ่ (๑๓) ฉันทเจตสิกหมายถึง ความพอใจ มีอรรถคือ มีความปรารถนาเป็นลักษณะ มีการแสวงหาอารมณ์เป็นหน้าที่ มีความปรารถนาอารมณ์เป็นผลปรากฏ มีอารมณ์เป็นเหตุไถ่

เจตสิกดวงที่ ๑ ถึงเจตสิกดวงที่ ๑๓ เรียกว่า อัญญสมานเจตสิก เพราะเหตุว่าเป็นเจตสิกเกิดขึ้นเข้าไปปรุงแต่งจิตได้ทั่วถึงทั้งฝ่ายกุศลธรรมและอกุศลธรรมและเจตสิกดวงที่ ๘ ถึงเจตสิกดวงที่ ๑๓ เป็นเจตสิกเกิดขึ้นที่เข้าปรุงแต่งจิตได้ไม่ทั่วไปทั้งฝ่ายกุศลธรรมและอกุศลธรรม เช่น ปิติเจตสิกไม่เข้าไปปรุงแต่งโลภมูลจิตในดวงที่ ๕ ดวงที่ ๖ เพราะเหตุว่า โดยธรรมชาติ ปิติเจตสิกเกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนาไม่ได้ (๑๔) โมหเจตสิกหมายถึง ความไม่รู้ มีอรรถ คือไม่รู้สภาวะธรรมเป็นลักษณะ ปกปิดความจริงเป็นหน้าที่ ปฏิบัติผิดเป็นผลปรากฏ คิดไม่ถูกเป็นเหตุไถ่ (๑๕) อหิริกเจตสิก หมายถึง ไม่ละอาย มีอรรถคือ ไม่ละอายบาปเป็นลักษณะ มีการทำบาปเป็นหน้าที่ ไม่สะดุ้งต่อบาปเป็นผลปรากฏ ไม่เคารพตนเป็นเหตุไถ่ (๑๖) อนอตตปเจตสิกหมายถึง ความไม่กลัว มีอรรถคือ ความไม่กลัวบาป เป็นลักษณะ มีการทำบาปเป็นหน้าที่ ไม่ทอดยต่อบาปเป็นผลปรากฏ ไม่เคารพผู้อื่นเป็นเหตุไถ่ (๑๗) อุทัจจเจตสิกหมายถึง ความฟุ้งซ่าน ความวุ่นวายใจ มีอรรถคือ ความไม่สงบเป็นลักษณะ ไม่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเป็นหน้าที่ มีความหวั่นไหวเป็นผลปรากฏ คิดไม่ถูกต้องเป็นเหตุไถ่

เจตสิกดวงที่ ๑๔ ถึงเจตสิกดวงที่ ๑๗ เรียกว่าโมจตุกเจตสิก ๔ ซึ่งเป็นเจตสิกเกิดขึ้นพร้อมกันครบ ๔ ดวงเสมอที่เข้าปรุงแต่งจิตได้เฉพาะฝ่ายอกุศลธรรมครบ ๑๒ ดวงเสมอ (๑๘) โลภเจตสิก หมายถึง ความอยากได้และติดอารมณ์ มีอรรถคือ มีความยึดมั่นในอารมณ์เป็นลักษณะ ติดข้องอารมณ์เป็นหน้าที่ ไม่ยอมสละอารมณ์เป็นผลปรากฏ สังโยชน์ผูกใจไว้เป็นเหตุไถ่ (๑๙) ทิฏฐิเจตสิกหมายถึง ความเห็นผิดจากความเป็นจริง มีอรรถคือ มีความยึดมั่นโดยหาปัญญาไม่ได้เป็นลักษณะ ถือผิดจากปรมัตถธรรมเป็นหน้าที่ มีความถือผิดเป็นผลปรากฏ ไม่มีอยากพบผู้บรรลุธรรม เป็นเหตุไถ่ ตัวอย่าง โลภมูลจิตดวงที่หนึ่ง องค์กรธรรมที่เกิดร่วมกับทิฏฐิเจตสิก รวมเป็น ๑๘ ดวง เว้นตัวเองในจิตดวงเดียวกันมีลักษณะเป็นสหชาติปัจจัย ฯลฯ สามารถแสดงเป็นแผนภูมิ ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๔ องค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทวิภูฏีเจตสิก

องค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทวิภูฏีเจตสิกในโลภมูลจิตดวงที่สองมีจำนวน ๒๐ ดวง (เว้นตัวเอง) คือ ผัสสเจตสิก ฯลฯ ถีนเจตสิกหมายถึง ทำให้จิตใจหดหู่ มีอรรถคือ เกียจคร้านเป็นลักษณะทำลายความเพียรเป็นหน้าที่ ความท้อถอยเป็นผลปรากฏ ขาดโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้ มีทชเจตสิกหมายถึง ทำให้ง่วงเหงา มีอรรถคือ จิตใจไม่เหมาะแก่การงานเป็นลักษณะ ปิดกั้นการทำความดีเป็นหน้าที่ ความท้อแท้เป็นผลปรากฏ ขาดโยนิโสมนสิการเป็นเหตุใกล้ ถีนเจตสิกกับมีทชเจตสิกเรียกว่า ถิทุกเจตสิก ๒ และองค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทวิภูฏีเจตสิกในโลภมูลจิตดวงที่ห้า มีจำนวนสิบเจ็ดดวง เว้นตัวเอง ได้แก่ ผัสสเจตสิก ฯลฯ เว้นปิติเจตสิก เพราะโลภมูลจิตดวงที่ห้าส่วยอารมณ์เป็นอุเบกขาเวทนาและองค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทวิภูฏีเจตสิกในโลภมูลจิตดวงที่หก องค์ธรรมที่เกิดร่วมกับทวิภูฏีเจตสิกในโลภมูลจิตดวงที่หก มีจำนวน ๑๙ ดวง เว้นตัวเองคือ ได้แก่ ผัสสเจตสิก ฯลฯ เว้นปิติเจตสิกเพราะโลภมูลจิตดวงที่หกส่วยอารมณ์เป็นอุเบกขาเวทนา ^{๕๙}

^{๕๙} วรรณสิทธิ ไวยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ประเภทที่ ๒. เจตสิกสังคหวิภาค, หน้า ๓๓ - ๔๓.

ผู้วิชัยสรุปลักษณะที่ก่อเกิดร่วมกับทิวทัศน์เจตสิกในโลภมูลจิตทุกดวง ได้แก่ องค์ธรรมที่เกิดร่วมกับ ทิวทัศน์เจตสิกซึ่งเป็นฝ่ายอกุศลธรรม และแต่ละดวงล้วนมีพลังความสามารถนำพาชีวิตและสังคมพินาศ ไปอย่างรวดเร็ว และนับว่าเป็นอันตรายมากและเป็นตัวสนับสนุนทำให้ ทิวทัศน์เจตสิกมีพลังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในการกล้ำกลืน กล้ำพุด กล้ำทำในทางที่ผิด หรือมีความสามัคคีร่วมกันเป็นอย่างดีในการกระทำความผิด อุปมาเหมือนพวกหรือแก๊งโจรผู้ก่อการร้ายที่มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี

๒.๙ โทษของทิวทัศน์เจตสิก

โทษของทิวทัศน์เจตสิก มี ๒ ประการคือ ๑) โทษของทิวทัศน์เจตสิกต่อตนเอง ๒) โทษของทิวทัศน์เจตสิกต่อผู้อื่น ผู้วิชัยจะนำเสนอ ดังนี้

๒.๙.๑ โทษของทิวทัศน์เจตสิกต่อตนเอง

ในสุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณณาสกนิบาต ปรากฏข้อความที่กล่าวถึงโทษของทิวทัศน์ที่มีต่อตนเองไว้ดังนี้ คือ บุคคลผู้มีมิจฉาทิฐิย่อมพุ่มพางไปเพราะทิวทัศน์สั และถูกกองทิวทัศน์สุมไว้ ถูกข่ายทิวทัศน์ครอบไว้ ถูกกระแสนทิวทัศน์พัดไป ถูกทิวทัศน์เป็นเครื่องข้องคล้องไว้ ส่งผลทำให้ผู้ที่มีมิจฉาทิฐิ เกิดความ เรา่ร้อน และ ถูกชาติติดตาม ถูกชาติตามติด ถูกพยาธิตอบงำ ถูกมรณะ ห้าหันตกอยู่ในกองทุกข์ เพราะเหตุว่า สักกายทิวทัศน์ติดอยู่ในจิต^{๖๐}

ตัวอย่าง เช่น การเกิดโทษของทิวทัศน์เจตสิกระดับโทษสถานหนัก ได้แก่ นิยมมิจฉาทิฐิ ๓ ให้ผลตกนรกทันทีเมื่อสิ้นลมหายใจ จักเกิดขึ้นกับคนบางคน บางโอกาสเท่านั้น ดังที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อปฺปนณฺณสูตร หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดใน นรก เพราะว่า ปฏิเสธเรื่องผลแห่งกรรม เช่น การให้ทานไม่มีผล ฯลฯ หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในนรก^{๖๑} ที่ปรากฏในวิปัสสิกาสัมปทาสูตรสรุปย่อได้ว่า ทิวทัศน์วิบัติ (ความวิบัติแห่งทิวทัศน์) หมายถึง บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นมิจฉาทิฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ฯลฯ นี้เรียกว่า ทิวทัศน์วิบัติ เพราะเหตุว่าทิวทัศน์วิบัติ เป็นเหตุ สัตว์ทั้งหลายหลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในนรก^{๖๒} บุคคลเป็นมิจฉาทิฐิ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในนรก เพราะปฏิเสธเรื่องผลแห่งกรรม เช่น การให้ทานไม่มีผล ฯลฯ ผลวิบากแห่งกรรมดีและกรรมชั่วไม่มี ฯลฯ^{๖๓} ดังตัวอย่างพระพุทธองค์ทรงตรัสอธิบายให้แก่ พราหมณ์ผู้หนึ่งในสมัยพุทธกาล ว่า บุคคลคนใด ถ้าไม่ละ คำพูด ไม่ละความคิด ความเห็นผิด ไม่ละทิวทัศน์ ย่อมดำรงอยู่ในนรก^{๖๔} และตรัสว่า พระพุทธองค์รู้จักมารยาและมิจฉาทิฐิ แต่พระพุทธองค์ ไม่ใช่เป็นผู้มีมารยา และดังปรากฏในปาฏลียสูตรกล่าวว่า มิจฉาทิฐิ ผู้ใดเป็นมิจฉาทิฐิ

^{๖๐} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๑๑๗ / ๑๘๐.

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๔๐๔ / ๕๐๕.

^{๖๒} อัง. ทุก. (ไทย) ๒๐ / ๓๖ / ๑๙๑.

^{๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๔๑๒ / ๓๔๔.

^{๖๔} ส. สพ. (ไทย) ๑๘ / ๓๖๑ / ๔๑๔.

หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดใน นรก^{๖๕} และสรุปว่าผู้มีมิจฉาทิฏฐิ หลังจากตายแล้ว จักไปเกิดในนรก ที่ให้ผล แน่นนอน^{๖๖} และพระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้อธิบายไว้ว่า นิยตมิจฉาทิฏฐิ ทั้งสามทิฏฐิ นี้มีโทษตกนรก ทันทีหลังจากความตาย เมื่อกล่าวโดยองค์ธรรมในวิถีจิต คือ ขวณะจิตตั้งแต่ดวงที่หนึ่งถึงดวงที่หก ยังไม่มีโอกาสให้ผล มีเพียงขวณะจิตดวงที่เจ็ด ดวงเดียวเท่านั้นส่งผลในลำดับแห่งความตาย^{๖๗}

พระมหาไพฑูริย์ สุทฺธวิธูโร (น้อยวัน) ได้อธิบายโทษของทิฏฐิที่มีต่อตนเองว่า นิยตมิจฉาทิฏฐิทั้ง ๓ หมายถึง เป็นความชั่วและให้ผลแน่นนอนในลำดับแห่งการสิ้นชีวิต ไม่มีระหว่าง คั่น ถึงแม้บาปอย่างอื่นที่ชั่วให้ผลรุนแรง แต่เมื่อเทียบกับผลของนิยตมิจฉาทิฏฐิ ๓ นี้เทียบกันไม่ได้เลย แม้โลกจะพินาศ จักรวาลจะถูกไฟไหม้ ก็ยังมีโอกาสที่ต้องเสวยทุกข์ในอากาศอีกอย่างนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่านิยตมิจฉาทิฏฐิ ๓ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วไม่ควรให้มี ไม่ควร ให้เกิดขึ้นในสันดานของตน อนึ่งผู้ที่มีมิจฉาทิฏฐินั้นย่อมเป็นผู้ไม่มีความละอาย และไม่หวาด กลัวต่อการทำทุจริตต่าง ๆ ต่อบาปอย่างใด ด้วยเหตุนี้ความประพฤติของผู้นี้จึงเป็นไปในทางทุจริต มีกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตบ้าง เป็นส่วนมากบุคคลผู้มีนิยตมิจฉาทิฏฐิสามนี้ ถ้าจะประกอบกุศลกรรมบ้าง ก็มักจะเกี่ยวเนื่อง ด้วยการหาเสียงของนักการเมืองบางคน เช่น การช่วยสร้างถนน สร้างโรงเรียน ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตามกุศลธรรม ของบุคคลพวกนี้ หาใช่เป็นกุศลอย่างประเสริฐ เพราะไม่ได้เป็นไปด้วยอำนาจแห่งมหากุศล มรรคกุศล แต่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งกิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ฯลฯ ฉะนั้นการที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ของคนพวกนี้จึงนับได้ว่าเสียเวลาไป อีกหนึ่งชาติ^{๖๘}

อีกประการหนึ่ง นิยตมิจฉาทิฏฐิ ๓ ที่มีโทษมาก เพราะเป็นความเห็นผิดทำให้มนุษย์สามารถทำบาป ได้ทุกอย่าง เช่น ทำบาป ปัญหานันตริยกรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว จะต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นทันที ไปสู่นรก แม้ผู้นั้นก่อนจะตาย จะได้สร้างพระเจดีย์สูงเท่า ภูเขาสิเนรุ ก็ไม่สามารถจะ ช่วยให้พ้นไปจากผล อันก้าวล่วงนี้ได้ และการให้ผลของกรรมเหล่านั้นย่อมเสมอกัน ไม่จำกัดว่ากรรมอย่างหนึ่งจะมีโอกาสให้ผลก่อนกันแต่ประการใด^{๖๙}

สาเหตุหรือกระบวนการเกิดโทษของทิฏฐิเจตสิกต่อตนเอง เช่น พระอรหันต์ชื่อว่า องค์คุลิมาล บุคคลที่เหี้ยมโหดน่าเกรงขาม ได้ทำการฆ่าชีวิตผู้คนมากมายเพื่อตัดนิ้วมือมาทำเป็น

^{๖๕} ส. สฬา. (ไทย) ๑๘ / ๓๖๕ / ๔๓๐-๔๓๓.

^{๖๖} อภ. สง. (ไทย) ๓๔ / ๑๐๓๕ / ๒๖๖.

^{๖๗} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ (หลักสูตรชั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอก), พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๑), หน้า ๖๖ - ๖๘.

^{๖๘} พระมหาไพฑูริย์ สุทฺธวิธูโร (น้อยวัน), “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๖๙} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ (หลักสูตรชั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอก), หน้า ๖๖ - ๖๘.

พวงมาลัยคล้องคอ เพราะไปคบกับบาปมิตร จึงมีความเห็นผิด สำนักผิดหรือถอนความเห็นผิดได้โดย พระพุทธองค์ทรงบันดาลอิทธิฤทธิ์ทางใจและตรัสเทศนาสั่งสอน ในที่สุดตามเสด็จออกบวชจนได้ บรรลุอรหัตต์ ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสก์ เรื่อง อังคุลิมาลสูตร ว่า ด้วยใจซึ่งอองคุลิมาล^{๗๐} และตัวอย่างนางจิณฺณมานวิกา ผู้มีความเห็นผิดเพราะคบกับบาปมิตรรับจ้าง เหล่านักบวชเดียรฉัตร นำไม้มาลึงผูกติดซ่อนไว้กับท้องและกล่าวร้ายว่ามีกรรมกับพระพุทธองค์ แต่ไม่สำเร็จผล เพราะพระพุทธองค์ทรงมีสมาธิอันงดงาม คือมีความสงบระงับพระหฤทัยในท่ามกลาง หมู่ชน ขอขมายมกลทั้งหลายจึงมีแก่ข้าพเจ้า ในที่สุดแผ่นดินหรือธรณีก็แยกสับนางลงไปยังนรกด้วย ผลแห่งกรรมนั้น ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิคาย ธรรมบท จิณฺณมานวิกาวัตถุ เรื่องนาง จิณฺณมานวิกาซึ่งเป็นบุคคลผู้ล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่งหรือผู้ที่มีความเห็นผิดจึงได้กล่าวเท็จอย่างหนึ่ง^{๗๑} และอีกตัวอย่างเรื่องถอนความเห็นผิดแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ซึ่งเห็นผิดว่าพระพุทธองค์ ยังมิได้บรรลุ และอวดอุตตริมนุสสธรรม บัดนี้ พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้มักมาก ได้เสด็จมาเพื่อความเป็นคนมักมาก เสด็จมาแต่ไกล ได้นัดหมายกันและกันว่า พวกเราไม่พึงกราบไหว้ ไม่ต้อนรับพระองค์ ในที่สุด พระองค์สามารถทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ยินยอมได้เพราะมีรูปแบบและกระบวนการในการถอนทิฐิ เจตสิกได้สำเร็จด้วยหลักธรรมมัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์แปดซึ่งไม่เอียงไปใกล้หรือไป หมกมุ่นอยู่ด้วยสุขกามทั้งหลายและไม่ประกอบความเดือดร้อนแก่ตนเองดังปรากฏในอัมมจักกัปปวัต ตนสูตรและอนัตตลักขณสูตรกล่าวถึงขั้นห้าพึงเห็นขั้นห้าด้วยปัญญาว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เห็นอยู่อย่างนี้ย่อมเบื่อหน่ายในขั้นห้าจิตย่อมหลุดพ้นในที่สุด ภิกษุ ปัญจวัคคีย์มีจิตยินดีชื่นชมและจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายหรือทิฐิเจตสิกเพราะความไม่ถือมั่นถือ มั่นในขั้นห้า^{๗๒}

๒.๙.๒ โทษของทิฐิเจตสิกต่อผู้อื่น

โทษของทิฐิเจตสิกต่อผู้อื่น คือ พุทธศาสนิกชนได้พบแต่ปัจจัยที่ส่งเสริมทำให้เกิด มิฉนาทิฐิ ได้แก่ ปรโตโฆสะทางมิฉนาทิฐิ หมายถึง การได้ฟังสิ่งที่ไม่ใช่ทางสัมมาทิฐิ อโยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดโดยไม่แยบคาย จากที่ได้ฟังมา^{๗๓} ทำให้แตกความสามัคคี หากมี คนจำพวกนี้มากในสังคมใด สังคมนั้นก็就会有ความเดือดร้อน ชิงดี ชิงเด่น ฯลฯ ดังมีตัวอย่างที่ ปรากฏในสังคมปัจจุบันและคาดว่าจะเกิดในอนาคต ดังนี้

(๑) ด้านศาสนาและวัฒนธรรม เพราะเหตุว่าคนทั่วโลกปัจจุบัน คนบางคนเชื่อว่าโลก หนาไม่มี (อูจเฉททิฐิ) จึงได้ทำความชั่วไม่กลัวความเห็นผิดทุกอย่าง^{๗๔} ตัวอย่าง เช่น กิจกรรมทาง

^{๗๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๓๔๗ - ๓๕๑ / ๔๑๑ - ๔๒๙.

^{๗๑} ขุ.ป. (ไทย) ๒๕ / ๑๗๖ / ๘๘. , ขุ.ธ. (ไทย) ๓๒ / ๑๗๖ / ๘๘.

^{๗๒} วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๑๒ - ๒๔ / ๑๘ - ๓๑.

^{๗๓} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐ / ๑๒๖ / ๑๑๕.

^{๗๔} สยาม ราชวัตร. “วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยัน ความมีอยู่ของโลกว่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยเขตเชียงใหม่, ปีที่ ๘ (ม.ย. ๕๕- พ.ค.๕๕) : ๓๘ - ๓๙.

สังคมปัจจุบันชอบปลูกฝังทางที่ผิดต่อจริยธรรม สร้างศิลปะลามกอนาจารที่ผิดต่อศีลธรรม ออกมาทางสื่อสาธารณะ ทางพระพุทธศาสนารับมือไม่ได้ เพราะเหตุว่าเปลือยกาย ควักอวัยวะเลี้ยงลูก (นม) ออกมาโชว์ ลวดลายแทนพู่กันละเลงสี ลงบนผืนผ้าใบต่อสาธารณชน เพราะเหตุว่า เกิดจากอำนาจแห่งทิวทัศน์เจตสิกที่สัมปยุตต์กับโลกเจตสิก ฯลฯ ในจิตของมนุษย์บางคนในยุคปัจจุบัน

(๒) ด้านการเมือง เป็นเหตุทำให้นักการเมืองบางคน บางครั้ง มัวเมากับการแก่งแย่งอำนาจวางแผนผลประโยชน์ของตนและกลุ่มตนเอง

(๓) ด้านการศึกษา เป็นเหตุทำให้การศึกษามีคุณภาพของผู้เรียนตกต่ำ เพราะเหตุว่าสถานศึกษา บางแห่งบางครั้ง มองลูกศิษย์เป็นลูกค้ารายหัว

(๔) ด้านสังคมเป็นเหตุทำให้สังคมบางแห่ง บางครั้ง น่าอนาถเพราะเหตุว่าสังคมไทยยังตกอยู่อำนาจแห่งทิวทัศน์เจตสิก โลกเจตสิก โมหเจตสิกที่สัมปยุตต์กับหิริเจตสิก โอตตัปปเจตสิก ฯลฯ ในจิตตนเอง

(๕) ด้านวิถีชีวิต เพราะไม่ได้พบสัตตบุรุษชี้แนะให้ถอนทิวทัศน์เจตสิกซึ่งติดแน่นอยู่ในจิตมานานและจะติดไปในอนาคตอีกนับไม่ถ้วน ดังที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันและคาดว่าจะเกิดในอนาคต ต้องเปลี่ยนความคิด ให้เป็นสัมมาทิวทัศน์ จนในที่สุดก็อยู่ในโลกใบนี้อย่างมีความสุขตลอดไป ^{๗๕}โทษของทิวทัศน์เจตสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อตนเอง ต่อผู้อื่นในสังคมปัจจุบันเพราะนำไปสู่ความทุกข์หรือปัญหา ดังนั้นผู้ที่มีความเห็นผิดบางคนสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องถอนทิวทัศน์เจตสิกให้เป็นสมุจเฉท

สรุป

ทิวทัศน์เจตสิกหรือทิวทัศน์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ ทิวทัศน์ที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร ทิวทัศน์ที่ปรากฏในอภิธรรมปิฎก (ธัมมสังคณี) ทิวทัศน์ที่ปรากฏในอรรถกถา อัญญาสาลินี เป็นต้น ล้วนแต่มีบทบาทในการสร้างกรรมชั่วหรือชี้แนะวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์ เมื่อชีวิตและสังคมได้ยึดเอาทิวทัศน์ใด ทิวทัศน์หนึ่งเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต ๆ ก็จะได้เห็นหน้าต่อไปภายใต้กรอบแห่งทิวทัศน์นั้น ตัวอย่าง เช่น ชีวิตของพระพุทธองค์ มีสองครั้งด้วยกัน คือ ครั้งแรกประกอบตนให้หมกมุ่นอยู่ในกามสุข เป็นความสุขที่ยังอยู่ในวังวนแห่งวัฏทุกข์ ครั้งที่สอง การประกอบตนให้ได้รับความลำบาก และพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรุปว่า มิฉะทิวทัศน์หรือทิวทัศน์ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ แต่กลับทำให้ผู้เชื่อถือต้องประสบทุกข์ ดังคำอุปมาเปรียบเหมือนปลาติดข่ายของชาวประมง เมื่อกรอบวิธีคิดแบบสุดโต่งสองด้านได้เปลี่ยนแปลงไป “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือทางสายกลาง ก็เข้ามาแทนที่แล้วผลักดันให้วิถีชีวิตของพระพุทธองค์ดำเนินไปในทิศทางนั้นจนได้ตรัสรู้ในที่สุด หากรู้ชัดเจนเรื่องทิวทัศน์ที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ก็จะเป็นปัจจัยส่งผลทำให้การถอนทิวทัศน์เจตสิกได้สะดวกมากยิ่งขึ้น

^{๗๕} พิลิฐุ โครตรสุโพธิ์, “พุทธชยันตี : สารคุณค่า นัยสำคัญต่อสังคมโลก”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยเขตเชียงใหม่, ปีที่ ๘ (ม.ย. ๕๔- พ.ค.๕๕) : ๓ - ๑๐.